

Biblioteksrummet

Egna erfarenheter och andras tankar

Eiler Jansson

Biblioteksrummet

Egna erfarenheter och andras tankar

Eiler Jansson

Författare: Eiler Jansson

Foto: Magnus Andersson, Region Halland, förutom där annat anges

Layout: Karin Olsson, Kultur i Halland

Utgivare: Kultur i Halland – regionbiblioteket

Tryck: Ljungbergs tryckeri, Klippan

ISBN 978-91-984514-1-2

© Författaren och Kultur i Halland – regionbiblioteket 2019

Innehåll

1.	Inledning	6
2.	Bakgrund	9
3.	Ett demokratiskt rum	12
4.	Byggnaden och rummet	21
5.	Inredning	29
6.	Skyltning	39
7.	Ljus och belysning	44
8.	Ljud och akustik	60
9.	Tillgänglighet	65
10.	Slutord	71
	Referenser och vidare läsning	75

1. Inledning

Även det mest välbekanta rum behöver utforskas, eller bli sett med nya ögon, emellanåt. Vi blir alla hemmablinda i en välbekant miljö. Att då och då stanna upp för att se rummet och inredningen ur nya vinklar kan vara ett sätt att hitta nya perspektiv och utgör en grund för förändring. Hur ser rummet ut för den som för första gången besöker biblioteket? Ljus, ljud, stämning och andra sinnesintryck påverkar oss så snart vi kliver över tröskeln till ett visst rum.

Jag som har arbetat med denna skrift heter Eiler Jansson och arbetar som utvecklare vid Kultur i Halland – regionbiblioteket. Jag har en mångårig erfarenhet som bibliotekarie på folkbibliotek och högskolebibliotek och som utvecklare på regionbibliotek. Arbetsuppgifterna har skiftat genom åren men på senare år har jag alltmör ägnat mig åt bibliotekets roll som mötesplats och hur utformningen av rummet påverkar verksamheten.

Syftet med boken är stimulera till samtal om biblioteket som rum och att den ska vara ett diskussionsunderlag inför byggandet av ett nytt bibliotek eller vid förnyelsen av ett bibliotek som har några år på nacken. Boken vänder sig till dig som arbetar inom biblioteksområdet men kan även ha ett värde för dig som är arkitekt eller belysningsexpert och vill lära dig mer om hur ett modernt bibliotek fungerar. Politiker och andra med intresse för biblioteksfrågor kan också ha glädje av boken. Exempelen i boken är i första hand hämtade från folkbibliotekssektorn men flera delar i den, exempelvis kapitlet om ljus och belysning, passar lika bra för andra offentliga bibliotek.

Utgångspunkten är dels mina egna reflektioner och erfarenheter men i lika hög grad de kunskaper och erfarenheter som jag har tagit del av i litteraturen. Jag vill betona att det inte är frågan om en akademisk text baserad på någon egen forskning, däremot har jag tagit hjälp av forskare, arkitekter och andra vars texter berör biblioteksrummet ur olika synvinklar. Innehållet i boken är således en mix av egna erfarenheter och andra källor. För den som vill läsa vidare ges hänvisningar i texten vilka är kopplade till en lista med referenser sist i boken.

”Bibliotek är komplexa institutioner som inkluderar biblioteksrummet, olika former av material (såväl fysiskt som digitalt), artefakter (exempelvis utlåningsmaskiner, hyllor och datorer) och, inte minst, människor – det vill säga personal, användare och övriga biblioteksaktörer (till exempel politiker) – som på olika sätt, utifrån olika positioner, kontinuerligt medverkar till att göra biblioteket”

(Engström 2019: Att skapa självstyrande individer, s. 27).

Bibliotekens komplexitet ställer stora krav på hur ytorna används och hur inredningen bör utformas. Några exempel: Sittmöbler och läshörnor ska samsas med datorarbetsplatser och studieplatser; bokhyllor kan bilda rum eller skapa gångstråk. Öppenhet kontra skydd och slutenhet; hur upplevs biblioteket av den som vill låna, läsa, lyssna, studera eller bara strosa runt?

Många nya fantastiska bibliotekshus har byggts under senare år och det är lätt att man glömmer bort äldre funktionella bibliotek. Hur ser förhållandet mellan dagsljus och konstljus ut? Vilka förutsättningar finns att möblera utifrån de ljusförhållanden som råder? Hur är akustiken i lokalen? Finns förutsättningar för att skapa lugna zoner samtidigt som andra delar ger utrymme för samtal och samvaro? Kafédel, tidningshörna, tidskrifter - i biblioteket ska många delar rymmas och samspela med varandra, hur åstadkommer man en bra mix? Arrangemang och programverksamhet ställer särskilda krav på inredning och öppna ytor. Hur kan en yta för konst och andra utställningar utformas?

Tillsammans med konstnären Agneta Göthesson har jag utformat en metod som stödjer förändringsprocesser i biblioteket genom att arbeta i grupp med hela personalstyrkan i ett bibliotek eller i kommunens biblioteksverksamhet. Vi kallar metoden Att utforska rummet – en metod för biblioteksutveckling. Workshoppen tar sin utgångspunkt i befintliga bibliotek, bibliotek som i regel har funnits ett antal år och där man av olika anledningar önskar sig en förnyelse av biblioteksrummet.

Metoden går ut på att synliggöra och visa på vilka möjligheter som finns i det egna biblioteksrummet. Vi arbetar omväxlande i helgrupp och i smågrupper i en kreativ

process där alla är delaktiga, arbetslaget tar tillsammans ansvar för resultatet och hur det fortsatta arbetet ska bedrivas.

Att hela arbetslaget är med, att man diskuterar förutsättningar och lösningar ihop och att var och en ges möjlighet att framföra sina tankar, är en av metodens bärande idéer. Olika åsikter och erfarenheter får tillfälle att brytas mot varann, det viktiga är att alla fokuserar på rummet vid ett och samma tillfälle.

Agneta och jag har nu arbetat med den här modellen på såväl stora som små bibliotek i Halland samt bibliotek i Uppsala län och i Västra Götalands län och hunnit samla på oss en hel del erfarenheter, jag ska nu försöka dela med mig av dessa i denna skrift.

Disposition

Efter detta inledande kapitel ges en kort bakgrund i kapitel 2 följt av ett kapitel om folkbibliotekens demokratiska uppdrag i kapitel 3. Därefter följer ett kapitel om själva biblioteksbyggnaden och rummets struktur, kapitel 4, innan det är dags att ta itu med inredningsfrågor i kapitel 5 och skyltning i kapitel 6. Ljus och belysning, kapitel 7, är ett område som är relativt lite uppmärksammat av bibliotekens personal och ges därför extra utrymme. Därefter följer den komplicerade frågan om ljud och akustik i kapitel 8. I kapitel 9 berör jag tillgänglighet på bibliotek, ett område som det finns mycket mer att säga om men som det har skrivits en hel del om i andra sammanhang. Avslutningsvis avrundar jag boken med några sammanfattande tankar och slutsatser i kapitel 10.

Tack till ... Agneta Göthesson för ett gott samarbete, Maria Ehrenberg för allt stöd och support, Henrik Clausen för din smittande entusiasm, Anders Gistorp, Anna Persson och Linda Tillander för genomläsning och kloka synpunkter.

Tack även till biblioteken i Halmstad och Varberg för att vi fick komma och ta bilder, och sist men inte minst ett tack till mina trevliga kollegor på regionbiblioteket.

Eiler Jansson, december 2019

2. Bakgrund

Biblioteket finns mitt i samhället. På den lilla orten, där invånarna kan gå man ur huse för att försvara sitt bibliotek och i världens storstäder, där landmärken byggs i trä, glas och granit. Biblioteket som byggnad, som rum, betyder något fundamentalt för alla användare. Men det är inte bara en lokal utan också en verksamhet och en idé.

(Ur Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi, Fichtelius et al. 2019)

Intresset för biblioteket som mötesplats har varit stadigt stigande under senare år. Samhällets brist på mötesplatser där besökaren kan komma och gå utan att behöva tänka på kostnader eller föreningstillhörighet är en del av förklaringen. Demokrati-aspekten är en annan; platser för möten över gränser är extra värdefulla i en tid där konsumtion och individualism gärna sätts i första rummet.

Fria, men också fria från varandra?

Av Sveriges cirka 4,3 miljoner hushåll är fyra av tio, eller 1,7 miljoner, ensamhushåll (2016). I Sverige betonar vi vikten av att vara oberoende och självständiga på ett sätt som är unikt även i västvärlden (Erik Gandini i dokumentären *The Swedish theory of love*, 2016). Självständigheten och oberoendet ger många möjligheter till självförverkligande och är i grunden positivt. Myntets baksida är dock, menar Erik Gandini, ett ökat avstånd mellan människor. Ensamheten är påtaglig, inte minst hos äldre, och konsekvensen kan vara förödande för många människor.

Att bibliotekets roll som mötesplats är viktig, inte minst ur demokrati- och integrationsaspekt, har blivit alltmer uppenbart på senare år. Vid flyktingströmmen 2015 blev biblioteken extra viktiga för människor som befann sig i en utsatt situation. Det faktum att folkbiblioteket som institution förmådde att snabbt anpassa sig till den nya situationen, genom att inrätta språkkaféer med mera, har förmodligen bidragit till den statliga satsningen *Stärkta bibliotek*, 2018-2020.

”Biblioteket är en viktig mötesplats där människor med olika bakgrund och förutsättningar kan mötas och ta del av kunskap, litteratur och kultur. Varje kommun ska, enligt bibliotekslagen, ha folkbibliotek. Sett över tid har antalet folkbibliotek och biblioteksfilialer minskat, vilket är en oroväckande trend som framförallt slår mot människor som lever på landsbygden.”

(Regeringen 2018, pressmeddelande).

Biblioteket får alltså i uppdrag att motverka bristande tillit och ökad segregation, ett kompensatoriskt uppdrag.

Lisa Engström framhåller i sin avhandling *Att skapa självstyrande individer; effektivitet och motrörelser* att det fysiska biblioteksrummet fått ett ökat utrymme i såväl forskning som i styrdokument under senare år (Engström 2019, s. 117). Hon menar att detta beror på att bibliotekets legitimitet i högre utsträckning knyts till hur bibliotek kan verka som mötesplatser och därmed bidra till social inkludering och minskad segregation. Samtidigt anses biblioteken kunna bidra till att öka attraktiviteten för orten de är belägna i.

Många ansökningar som kommit in till Kulturrådets satsning *Stärkta bibliotek* har handlat om investeringar i biblioteksrummet, exempelvis inköp av möbler och annan utrustning, för att biblioteket ska vara bättre rustat att ta emot nya målgrupper och en större mängd barnfamiljer etc. Även satsningar på biblioteksbusar och meröppna bibliotek finns bland ansökningarna.

Ett gott exempel på det ökande intresset för det fysiska rummet är projektet *Kreativa rum* som har bedrivits under senare år i regionerna Blekinge och Kronoberg. Det är Biblioteksutveckling Blekinge Kronoberg (Anna Persson) som i samarbete med Slöjd i Blekinge (Else Österberg) och Hemslöjden i Kronoberg (Elin Persson och Magnus Eriksson) har hjälpt några av de mindre biblioteken att genomgå en ”total makeover”. Målet är att skapa tilltalande läs- och skaparmiljöer för barn och unga och att göra biblioteken till gemensamma arenor för ett inkluderande samhälle (Kreativa rum, 2019 A). Här finns också ett klart och tydligt miljötank genom

slöjdens försorg, se en film om projektet på Youtube (Kreativa rum, 2019 B). Våren 2020 är det tänkt att alla sex bibliotek som är med i projektet ska vara klara.

Mitt eget intresse för biblioteksrummet tog fart på allvar i samband med projektet *Vi ses i morron! Biblioteket som mötesplats också år 2012* som jag i min roll som utvecklare på Kultur i Halland – regionbibliotek drev tillsammans med folkbiblioteken i länet åren 2007-2008. Projektet resulterade dels i skriften *Rum för möten – en litteraturstudie om bibliotekets roll som mötesplats* (Jansson 2009), dels i ett långvarigt samarbete med konstnären Agneta Göthesson. Under projektets gång utvecklade vi en metod där vi tillsammans med personalen på biblioteken i Hylte och Laholm såg på biblioteksrummet ”med nya ögon”.

Sedan dess har vi haft tillfälle att genomföra liknande workshoppar på ytterligare ett 15-tal bibliotek i Halland, Västra Götaland och Uppsala län. Metoden går ut på att synliggöra och visa på vilka möjligheter som finns i biblioteksrummet genom att fokusera på lokalens identitet och dess förutsättningar för verksamheten. En stor delaktighet från personalgruppen är en viktig förutsättning för ett lyckat resultat, det handlar om att tillsammans med sina kollegor få syn på vilka möjligheter som finns för att anpassa det egna biblioteksrummet efter den verksamhet man vill bedriva.

Efter avslutad workshop tar arbetslaget och chefen tillsammans ansvar för resultatet och hur det fortsatta arbetet ska genomföras. Om det är aktuellt med stora förändringar så är vårt råd att man kontaktar en inredningsarkitekt när man hunnit smälta intrycken. Vår erfarenhet är att bibliotekschefen och personalen har fått ett gediget underlag att presentera för arkitekten genom att man har fått tillfälle att dryfta detta tillsammans, ett underlag som bäddar för en genomtänkt förnyelse av rummet.

3. Ett demokratiskt rum

Valfrid Palmgren, vår kanske mest kända bibliotekspionjär, kallade bibliotek för ”det vackraste uttrycket för sann demokrati som tänkas kan”. Efter att hon hade genomfört sin studieresa 1907 till bibliotek runtom i USA så påbörjade hon ett omfattande arbete för att visa betydelsen av goda folkbibliotek. Alldeles särskilt framhöll hon behovet av att barn och unga skulle få tillgång till läsning och bra barnbibliotek. En populärversion som beskrev hennes resa, *Biblioteket – en ljushärd : något om Förenata staternas biblioteksförhållanden*, publicerades två år efter resan (Palmgren 1909). Trots att det har gått mer än hundra år sedan skriften gavs ut slås jag av hur moderna Palmgrens reflektioner är, såväl när det gäller bibliotekariens roll som inredningen i biblioteket och behovet av vackra och ändamålsenliga rum.

ur skall ett bibliotek kunna vara en ljushärd i vidsträcktare mening? Genom att göra största möjliga antal goda och läsvärda böcker på lättaste sätt tillgängliga för största möjliga antal människor, d. v. s. genom att vara ett fritt tillgängligt bibliotek för alla, äfven för barn och ungdom.

Bibliotekens demokratiska uppgift slås fast i Bibliotekslagens andra paragraf, den så kallade ändamålsparagrafen:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

Förslaget till en nationell biblioteksstrategi, *Demokratins skattkammare*, betonar starkt demokratiaspekten. Jag väljer följande citat som ett exempel: ”Folkbibliote-

ket är den största, mest besökta och mest spridda kommunala kulturinstitutionen och bidrar därmed till ett levande och attraktivt samhälle” (Fichtelius, Persson & Enarson 2019, s. 28).

Biblioteket som mötesplats

Vad säger forskarna om folkbibliotekens olika inriktningar? Forskaren Åse Hedemark urskiljer i sin avhandling *Det föreställda folkbiblioteket* (Hedemark 2009) tre diskurser som delvis har följt på varandra men som även har överlappat varann: den bokliga diskursen, allaktivitetsdiskursen och den informationsförmedlande diskursen. Här är jag främst intresserad av allaktivitetsdiskursen eftersom denna är nära förbunden med tankegångar om folkbiblioteken som kulturhus, något som i sin tur har påverkat senare tiders tankar om biblioteken som en mötesplats.

Allaktivitetsdiskursen, dvs. att ”bibliotekens verksamhet bör vara bred och bestå av en hel rad aktiviteter som kanske tidigare inte ingått i bibliotekens service” (s. 51) ser Hedemark som en dominerande inriktning under 1970-talet. Som exempel på aktiviteter kan nämnas olika former av uppsökande verksamhet, politiska debatter och utställningar. Anders Frenander, som har forskat om svensk kulturpolitik, skriver med utgångspunkt från Litteraturutredningens huvudbetänkande SOU 1974:5 att: ”Enligt 1970-talets kultur- och bibliotekspolitiska idéer skulle folkbiblioteken sträva efter att bli ett kulturhus, ett nav i ett allt livaktigare lokalt kulturliv, som kunde omfatta många olika verksamheter”. Citatet är hämtat ur skriften *Styra eller stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år* (Frenander & Lindberg 2012, s. 55). I betänkandet från litteraturutredningen beskrivs folkbiblioteken som den viktigaste kulturinstitutionen i landet.

Tankar om folkbiblioteket som ett kulturhus återkom under 2010-talet: ”allaktivitetsdiskursen från 1970-talet är tillbaka, om än i något förändrad gestalt. Bilden av biblioteket som ett rum för såväl deltagande i och skapande av allt från barnteater till bildkonstutställningar återskapas, men den lokala anknytning som på 1970-talet tog avstamp i ett politiskt medvetandegörande av medborgaren har omvandlats till det lokala folkbiblioteket som samverkanspartner för en positiv samhällsutveckling” (Frenander & Lindberg 2012, s. 306).

Hedemark (2009, s. 160 f) visar att det finns en koppling mellan 1970-talets allaktivitetsdiskurs och det tidiga 2000-talets utsagor om biblioteket som mötesplats: ”De diskussioner om folkbibliotekets framtid som förs på biblioteksfältet idag relaterar i stor utsträckning till institutionens roll som mötesplats och det är ofta ett brett spektrum av aktiviteter som knyts till bibliotekens verksamheter. På ett sätt som delvis påminner om allaktivitetsdiskursen och den ambition som fanns på 1970-talet att genom exempelvis arbetsplatsbibliotek nå användare, satsar dagens folkbibliotek också ofta på att vidga verksamheten”. Hedemark skriver att ambitionen att förnya och förändra verksamheten är ett annat gemensamt drag som förenar 1970-talet och det tidiga 2000-talet, men att det nu är webben som framhålls som ett viktigt verktyg för att nå användarna.

Men hur var det nu med biblioteket som mötesplats, när började man tala om detta? Jag har berört detta i min skrift *Rum för möten* (Jansson 2009). Vi kan se att tankar om biblioteken som mötesplatser har funnits lika länge som folkbiblioteken, om än inte lika uttalat som på senare tid. En som har fördjupat sig i ämnet är den norske biblioteksforskaren Ragnar Audunson som har studerat folkbibliotekens betydelse för integration och social sammanhållning i en digital värld (Audunson 2005). Audunson har myntat termen ”lågintensiva möten” för att beskriva en form av möten som är vanliga på bibliotek.

I rapporten *Sen går jag hem när det stänger* skriven av två forskare vid Bibliotekshögskolan i Borås, Ola Pilerot och Jenny Lindberg, framgår det vilken viktig roll biblioteket kan spela för den som är nyanländ i Sverige. Biblioteket är en plats där man vistas mycket och framstår rentav som den viktigaste platsen för den som vill lära sig det nya språket, träffa människor och få vara en del av ett större sammanhang. Användningen av biblioteket omfattar såväl samlingarna och rummet som personalen: ”Särskilt vad beträffar biblioteksrummet så framhålls dess funktion som dels en tillflyktsort, och dels som en plats som bidrar till att ge stadga i vardagen och till att man känner sig hemma” (Pilerot & Lindberg 2018, s. 7). Att använda grupprum och bedriva studier är mycket utbrett bland de tillfrågade. ”Många av deltagarna är trångbodda och behöver det utrymme och det lugn och ro som biblioteksrummet erbjuder” (s. 44).

Digitaliseringen – en modern naturkraft

Internet och digitala tjänster har inte, till skillnad från vad många tror, gjort att bibliotekens relevans har minskat. Snarare har nya teknologier gjort biblioteken mer dynamiska och vi har sett nya tjänster växa fram, maker spaces är ett sådant exempel. Behovet av orientering och rådgivning när det gäller digitala tjänster har bara ökat och biblioteken har för många blivit en naturlig plats att gå till för att få hjälp och stöd. Kungliga biblioteket genomför nu, tillsammans med de regionala biblioteksverksamheterna, ett kompetenslyft kallat *Digitalt först med användaren i fokus* (2019). Målet med satsningen är ”att öka invånarnas digitala kompetens för att alla ska ha kunskap och möjlighet att ta del av och nyttja digitala sammanhang”. Hur ska detta ske? Genom att använda bibliotekens unika roll och möjligheter att nå ut brett, och genom att fortbilda landets folkbibliotekarier för detta ändamål. Kompetenslyftet är det första förslag som har lagts fram av Sekretariatet för en nationell biblioteksstrategi.

Med stöd från Internetstiftelsen öppnar i år ett antal så kallade DigidelCenter runt om i landet, platser dit allmänheten kan komma för att få digital ”första hjälpen”. Dessa centrum knyts ofta till ortens bibliotek eller medborgarkontor.

Bibliotek utan bibliotekarier – om självservice i biblioteket

Bibliotek som är öppna vissa tider utan personal, så kallade meröppna bibliotek, startade i Sverige 2009 när Veberöds bibliotek utanför Lund bestämde sig för att prova. Idag är detta vanligt förekommande och finns i ett stort antal kommuner. Idén om meröppet kommer från Danmark där en majoritet av biblioteken nu ger medborgarna tillgång till biblioteksrummet med hjälp av deras vanliga socialförsäkringskort. De utökade öppettiderna möjliggör för användarna att själva kunna ha tillgång till biblioteket för lån och annan service.

Det finns flera skäl till att jag vill ha med några rader om meröppna bibliotek – dels handlar det om demokrati och den intressanta frågan om vem som äger biblioteket, dels om hur biblioteksrummet påverkas av denna utveckling. De obemannade öppettiderna bidrar även till att stärka bibliotekets roll som mötesplats genom att biblioteksrummet blir tillgängligt under fler timmar.

En forskare som en längre tid har intresserat sig för obemannade bibliotek är Lisa Engström. Hennes avhandling *Att skapa självstyrande individer; effektivitet och motrörelser* (Engström 2019) lades fram vid Köpenhamns universitet tidigare i år. Genom intervjuer och observationsstudier har Engström studerat hur användarna beter sig i biblioteket när där inte finns någon personal. Studierna har utförts i två svenska och två danska folkbibliotek.

En intressant iakttagelse Engström gör är att verksamheten påverkas även under bemannade öppettider genom att biblioteksrummet utformas för att fungera när bibliotekarier inte är på plats. Personalens arbetssituation blir också en annan men den diskussionen ligger utanför ämnet för denna bok.

Engström skriver att ett viktigt steg i utvecklingen mot ett mer demokratiskt biblioteksrum togs när folkbiblioteken införde öppna hyllor i början av 1900-talet. Användarna fick nu möjlighet att själva utforska hyllorna och också samtala med varandra. Nästa steg mot självstyrning skedde långt senare när låneautomater och publika kataloger på webben gav användarna möjlighet att själva hantera materialet. Båda dessa steg är en förutsättning för att självservice ska fungera (Engström 2019, s. 25).

Även om bibliotekspersonalen är fysiskt frånvarande när användaren är i biblioteksrummet så är personalen ändå delaktig genom administrationen av rummet menar Engström. Tre faktorer som hon har valt att lyfta fram och diskutera är 1) administrationen av ljud, 2) administrationen av möten samt 3) administrationen av säkerhet, ”eftersom dessa aspekter framstår som centrala för att styra användarnas uppförande” (Engström 2019, s. 116 ff).

Känslan av trygghet och säkerhet är viktig i alla offentliga rum. Begrepp som ”trygghetsskapande möblering” och ”trygghetsrenovering” hade jag dock inte träffat på förrän jag läste om den renovering som nu pågår i Högdalens bibliotek i en artikel i Mitt i Stockholm, *Högdalens bibbla renoveras – tryggare men färre böcker* (2019-10-16). Högdalen kommer tillsammans med fem andra bibliotek i Stockholms stad att ”trygghetsrenoveras” vilket innebär att väggarna målas om i de lugna färgerna blått och grönt, de gamla bokhyllorna ersätts av nya lägre hyllor samt att

uppdelningen mellan olika avdelningar förtydligas. ”Målet för biblioteken är att genom inkluderande design skapa biblioteksrum där såväl besökare som personal känner sig trygga” som det står i stadens projektbeskrivning. Jag vill dock betona att orsaken till förändringsarbetet är det stök och bråk som har förekommit under ordinarie öppettider och att det inte har att göra med meröppet, jag anser dock att det passar bra att nämna det här eftersom trygghet och säkerhet så ofta diskuteras i samband med öppethållande utan personal.

Sökandet efter ”den tredje platsen”

Med det tredje stället eller platsen avses en plats vid sidan av hemmet och arbetet där vi kan mötas och känna samhörighet. En plats där vi kan bli inspirerade och känna oss upplyfta, en plats dit alla är välkomna ... ”Forskning om biblioteket som plats, som offentlig sfär och som lågintensiv mötesplats är också nära förbunden med diskussionen om bibliotek som *tredje platser*” skriver Engström (s. 24).

En som har arbetat mycket med att utforma publika ytor så att de blir tillgängliga och intressanta för alla oavsett plånbok är den holländske designern och arkitekten Aat Vos. Hans mål är att skapa sociala mötesplatser där människor kan umgås och utvecklas oavsett ålder och andra olikheter: ”Inclusion and equality are keystones for creativity and innovation, which is why revitalizing third places such as cultural centers and libraries is an urgent mission” (Vos 2019, bloggpost).

Vos beskriver sig själv som en kreativ guide med arkitektur och inredningsdesign som främsta vapen. För oss i Sverige är han kanske mest känd för utformningen och förnyelsen av bibliotek i Oslo som Biblio Tøyen och Deichman Stovner. Han har dock varit inspiratör och designer i ett flertal biblioteksprojekt innan dess, exempelvis det flerfaldigt prisbelönta DOK Library Concept Center i Delft, Bibliotheek Kerkrade och School 7 i Den Helder i Holland.

En inspirerande läsning för alla som är intresserade av publika mötesplatser är boken *How to Create a Relevant Public Space* (Vos 2017). Boken ger många exempel på olika former av så kallade ”third places – a place you are quite willing to leave your home for”. Här finns även intervjuer med arkitekter, designers och en och

annan ”upplevelseguru”. Vos skriver om betydelsen av gemensamma rum: ”I saw for myself how important such a place can be for the neighbourhood. In the morning, senior citizens come in for a cup of coffee and a chat. Later in the day, parents with young children arrive. In the afternoon you see students with their textbooks and in the evening the adults come in. When it is very cold, homeless people take shelter there until closing time”. Kort sagt, ett väl fungerande bibliotek – ett gemensamt utrymme där dessa mycket olika grupper kan träffas, en plats att använda tillsammans.

När jag skrev om bibliotekets roll som mötesplats i *Rum för möten* (Jansson 2009) för tio år sedan noterade jag att Ray Oldenburg aldrig nämner bibliotek som exempel på ”den tredje platsen” i sin bok *The great good place* (Oldenburg 1999, första upplaga 1989). Av de åtta egenskaper som Oldenburg räknar upp som kännetecken är det flera som inte passar in på bibliotek antog jag den gången.

Oldenburg räknar upp åtta egenskaper som kännetecknar sådana platser, de ska:

- vara neutrala
- verka socialt utjämnande och inkluderande
- inbjuda till livliga samtal
- vara lättillgängliga och anpassningsbara ifråga om öppettider
- ha sällskapliga stamgäster som anger tonen och lockar in nya i gemenskapen
- hålla en låg profil ifråga om inredning och lokal
- präglas av en lekfull stämning
- vara ett hem utanför hemmet

Oldenburg beskriver dessa platser som tillgängliga och fria, platser där folk kan komma och gå som dom vill. Platser där pengar, ursprung och status är irrelevanta.

Kanhända har tiden gjort att fler egenskaper har blivit relevanta för biblioteken? För Aat Vos är det i alla fall ingen tvekan om att biblioteken tillhör dessa ”third places” av alla goda biblioteksexempel att döma: ”I find the new library a wonderful example. A library is an original place. It is a place of knowledge and learning, accessible to everyone” (Vos 2017, s. 10).

Vos har kokat ner Oldenburgs åtta punkter till fem ”pelare”:

- People
- Place
- Experience
- Product
- Future

Han ser ”content & context”, dvs innehåll och sammanhang som den tredje platsens DNA, de fem pelarna binder samman dessa båda strängar (Vos 2017, s. 13).

En som inte riktigt håller med om beskrivningen av biblioteken som det ”tredje stället” är Knud Schulz, tidigare bibliotekschef för Dokk1 i Århus, ”the third place is a more or less out-dated way to describe them [biblioteken]”. Detta djärva påstående fick Vos och hans redaktionsteam att be honom och biblioteksdirektören Rolf Hapel att författa ett bidrag till boken *How to Create a Relevant Public Space* (2017). Redaktionsteamets slutsats blev att Dokk1, utsett till världens bästa folkbibliotek 2016, ”is an excellent example of how to define a contemporary and future-proof third place extraordinaire” (Vos 2017, s. 205). Jag är böjd att hålla med, inte minst genom bibliotekets sätt att använda partnerskap som en metod att berika platsen, ”making it a meeting place for ideas, knowledge and people” som Schulz och Hapel uttrycker det (Vos 2017, s. 208). Dokk1 är verkligen ett bibliotek där det hela tiden händer saker och som i hög grad bjuder in och involverar invånarna; biblioteket som en öppen demokratisk mötesplats. Vid ett studiebesök i Århus med bibliotekschefer från Halland 2017 fick vi en fin genomgång om arbetet med partnerskap av bibliotekschefen Marie Østergård.

Urban living room

Såväl Vos som flera av medarbetarna i hans bok understryker att dessa mötesplatser gärna kan innehålla en blandning av offentliga och kommersiella intressen: ”if we want to create relevant third places, we should learn from commercial parties. And work with them”. Om vi inte utnyttjar denna möjlighet så kommer privata intressen att ta över det publika utrymmet och konsumtion riskerar att bli den enda formen av deltagande, en mycket ensidig form dessutom, framhåller Vos (Vos 2017, s. 12). Flera verksamheter på samma plats förhöjer värdet och attraktionskraften. Möjligheten att fika eller äta något samtidigt som man tar del av utbudet eller engagerar sig i någon aktivitet gör att besökare kan stanna längre.

Exempel på hur det offentliga och privata kan samverka finns bland annat i Esbo i Finland, de stora biblioteken i denna starkt växande kommun ligger nämligen i större köpcentra. Sellobiblioteket och Iso Omena är två goda exempel som är väl värda ett besök för sin förmåga att se och utforma verksamheten efter de behov som finns i samhället.

Att fokusera på invånarnas behov är av största vikt betonar Diane Ghirardo, professor i arkitektur vid University of Southern California. ”Who needs this? Who are we making this for? Who is not being served in our community right now?” (Vos 2017, s. 20). Den sista frågan är kanske den allra viktigaste, en fråga vi lätt glömmer.

4. Byggnaden och rummet

Bibliotekslokalen bör utformas som en plats som är funktionell, men också trygg, rofylld och inspirerande. Besökarna ska uppleva det som sitt bibliotek.

(Ur Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi, Fichtelius et al. 2019)

Bibliotek behöver liksom all annan verksamhet utvecklas för att överleva och fortsätta att vara relevanta för sin omgivning. På samma sätt som personal och service behöver anpassas till ny teknologi så behöver även bibliotekens fysiska miljö anpassas. När nya behov uppstår i det omgivande samhället så har biblioteket att förhålla sig till dessa på ett genomtänkt sätt. Som ett första steg behövs en omvärldsanalys för att identifiera vilka aktiviteter lokalsamhället har behov av. Därefter är det dags att prioritera bland dessa aktiviteter beroende på vilka ekonomiska, lokalmässiga och personella resurser biblioteket förfogar över.

Hur såg biblioteket ut när det byggdes? Om byggnaden var avsedd som bibliotek när den ritades så kan Agneta och jag ofta se vilka intentioner arkitekten haft och utgå från dessa när vi kommer till ett nytt bibliotek. Fasaden, entréns utformning, rummens fördelning och storlek, takhöjd, fönstrens placering; det finns många bitar som skvallrar om hur biblioteket är tänkt att användas. Olika tider gör dock att bibliotek ser olika ut beroende på när dessa har byggts och de trender som rådde ett visst decennium (se exempelvis boken *Åttioalets bibliotek*, 1990). På senare år kan vi till exempel se att stora glasfasader har dominerat starkt trots att det inte alltid är optimalt med tanke på ljusförhållanden, värme och ventilation. En annan trend är en fäbless för stora och breda trappor vilket påverkar akustiken och kan ge upphov till besvärliga ljudförhållanden i biblioteket.

Nära nog alla sociala och kunskapsmässiga aktiviteter kan rymmas inom ramen för ett folkbibliotek. Det traditionella biblioteket, en förvaringsplats för böcker, har

förvandlats till en plats för lärande och olika sociala aktiviteter. Ett livligt utbyte av idéer är ett mål för biblioteken, skriver arkitekten Henry Myerberg i introduktionen till boken *Creating the High-Functioning Library Space: Expert Advice From Librarians, Architects, and Designers* (Deyrup et al. 2017). Dessa idéer uppstår dock inte genom att böcker är placerade i en hylla, idéer flödar snarare i rum som stimulerar till samtal och erfarenhetsutbyte mellan människor.

Biblioteksrummet sammanfaller med biblioteket som fysisk plats, men det är också något mer än den rent materiella platsen skriver Lisa Engström i sin avhandling *Att skapa självstyrande individer; effektivitet och motrörelser*: ”Biblioteksrummet är nämligen en plats som är fysiskt organiserad på ett särskilt sätt för att åstadkomma vissa mål, men det är också ett rum för möten och interaktion som rymmer abstrakta element som kunskap och som är förenat med föreställningar och förväntningar”. När användarna stiger in i biblioteket är det därmed inte bara en fysisk plats de träder in i, utan en plats som bär på en historia och som förmedlar vissa normer (Engström 2019, s. 116).

Behöver biblioteken så mycket yta när alltmer material ges ut som e-böcker och ljudböcker? Myerberg anser det och skriver att det fysiska rummet alltid har varit och alltid kommer att vara en nödvändig del av biblioteken: ”Space will remain an effective multisensory, emotional, and interactive tool for socializing and learning” (Deyrup et al. 2017, s. xii). När böcker, tidskrifter och referensmaterial blir tillgängligt online kan de ytor som frigörs användas till mänskliga möten, studie- och arbetsytor. Ytor kostar och måste användas förståndigt, biblioteken måste se till att utnyttja sina befintliga ytor på ett effektivt sätt innan man planerar för en utbyggnad menar Myerberg, ”the future viability of libraries depends on their ability to leverage space for better social and learning outcomes”. Myerberg anser att det är bibliotekarierna som ska leda bibliotekens utveckling i riktning mot ett kulturellt och samhällsligt centrum men också när det gäller att förändra användandet av rummet. Istället för att hantera böcker bakom stängda dörrar och höga diskar så behöver bibliotekarierna fler ytor och möjligheter att interagera med biblioteksanvändaren – riv väggarna till kontoren där detta är möjligt uppmanar han.

Rummets struktur

Ett ostrukturerat rum gör att vi känner oss vilsna och illa till mods. Det är viktigt att besökaren kan läsa av rummet för att snabbt få en överblick över struktur och gångstråk etc.

”Successful navigation and zoning enable users to visually read an interior space and place themselves within a cognitive map upon entering a building” skriver Drafta och Lesneski i kapitlet Principles of Good Design (Deyrup et al. 2017, s. 76). De påpekar även betydelsen av en visuell förbindelse med världen utanför vilket underlättar för besökaren att orientera sig och förstå byggnadens storlek och form. Klart definierade gångstråk som leder till eftersökta resurser och servicepunkter gör navigationen i en byggnad enklare och mer intuitiv.

Biblioteksrummets struktur ska utgå från de verksamheter biblioteket har idag, inte hur det var en gång i tiden. Idag har biblioteken många funktioner, frågan är hur vi kan lyfta fram dessa på bästa sätt utan att allt känns rörigt. Samtidigt ska här finnas möjligheter att möta det oväntade och upptäcka nya saker, en balansgång som inte är alldeles enkel. En tydlig grundstruktur med ett fåtal större avdelningar samt naturliga förbindelser mellan dessa är vad vi bör sträva efter. Med hjälp av inspirerande exponeringar och belysning lockas besökaren vidare. Poängen är att skapa ett naturligt flöde som utgår från hur besökare rör sig samt vilka roller de olika avdelningarna har menar butikskonsulten Petra Trobäck. I boken *Skapa ett attraktivt biblioteksrum: en värdefull handbok* redogör hon för sina erfarenheter av att arbeta med biblioteksrummet (Trobäck 2015). Det bör även finnas möjligheter att välja olika vägar för att stimulera fantasi och nyfikenhet, ett kvadratisk rum ger oftast fler valmöjligheter än ett långsmalt.

Aat Vos framhåller betydelsen av det ”icke perfekta” i sina interiörer, detta får besökaren att känna sig trygg vilket är en viktig förutsättning för kreativitet och öppenhet. I boken *How to Create a Relevant Public Space* (Vos 2017) visas biblioteket i Oosterhout, som ingår i samarbetet Theek 5, upp som ett exempel: ”The design of Theek 5 is a combination of a vintage style library, a coffee corner and a hotel lobby” (Vos 2017, s. 171). Eric van der Kooij, urban designer i Amsterdam, påpekar att vi människor inte själva är perfekta: ”It is okay for an environment to be a little

rough around the edges: raw and industrial” (...) ”I think we feel happiest in an environment where we can be ourselves. Imperfection is a part of that” (Vos 2017, s. 89). Vos använder sig gärna av trä och annat återvunnet material för att skapa en viss känsla i rummet. Detta gäller även i de bibliotek i Oslo som han har arbetat med, som exempel kan nämnas filialbiblioteket i Tøyen – här har han haft god hjälp av de norska företagen Gjenbruket och Artisan Tech.

I ungdomssatsningen Biblo Tøyen som riktar sig till 10–15-åringar tog Reinert Mithassel, som då var sektionsledare på Deichman Tøyen, hjälp av den norska arkitekturpsykologen Aga Skorupka för att översätta de ungas behov till en passande inredning: ”Vår arkitekturpsykolog hjälpte oss att få upp ögonen för hur man bygger en inkluderande och inbjudande miljö för unga. De vill exempelvis bli sedda, men inte känna sig övervakade. De vill gärna sitta tätt ihop, samtidigt som de vill kunna vara för sig själva, så det tog vi fasta på när vi byggde Deichman Biblo Tøyen” berättar Mithassel i en artikel i noll27: *Inspiration och inkludering på Deichman* (2019). Skorupka har översatt Maslows behovstrappa till en modell som kan användas vid design av publika ytor:

I botten finns **tillgänglighet** (access) i bred mening, därefter följer **användbarhet** (utility), **trygghet** och **säkerhet** (safety and security), **komfort** ifråga om möbler etc. Här framhåller hon även betydelsen av kontroll, ”people like to be able to change and adjust a space”. Nya byggnader innehåller ofta automatiska funktioner som kan upplevas som mycket frustrerande av såväl besökare som personal, exempelvis helautomatisk solavskärmning. Högst upp i pyramiden hittar vi **engagemang** (engagement), passivt såväl som aktivt. Ett engagemang för platsen är något som kan uppstå när de övriga nivåerna är uppfyllda menar Skorupka (Vos 2017, s. 60 ff).

Library Programming

Henry Myerberg betonar processens betydelse för att åstadkomma en verkningsfull förändring av rummet: ”An impactful reconfiguration of library space requires a good collaborative process to envision, program, plan, price, and execute. A successful process that is invariably time-consuming and challenging will lead to success with the right team” (Deyrup et al. 2017, s. xiii).

Arkitekten Daria Pizzetta har skrivit ett helt kapitel om Library Programming i samma bok (s. 65-75). ”Programming” betyder i det här sammanhanget en detaljerad beskrivning och genomgång av vilka rumsliga behov en viss verksamhet har. Det handlar om att väga samman kostnader, kvalitet och kvantitet i ett byggprojekt för att få fram ett bra beslutsunderlag som kan användas för att göra en god prioritering före byggstart. Pizzetta framhåller att det är lämpligt att starta processen med en ”benchmarking trip”, dvs en studieresa för att se hur andra, nybyggda eller nyrenoverade, bibliotek har gjort. Vilka rumsliga avgränsningar har man gjort, vilka byggnadssystem har man använt? Fråga bibliotekarierna om deras erfarenheter och vad de skulle ha gjort annorlunda om de fått chansen. Skriv ner vad du uppskattar i biblioteket och, kanske än viktigare, vad du inte uppskattar.

Det är av största vikt att den som har till uppgift att ta fram programmet har en bra dialog med bibliotekets designgrupp eller ledningsgrupp. Pizzetta menar att dialogen bör ske i form av workshoppar som leds av den programansvariga, fokus bör ligga på övergripande frågor som: Vad är anledningen till att bygga nytt/bygga om

biblioteket? Vilka mål har man med sitt nya bibliotek? De tre viktigaste uppgifterna för programarbetet är enligt Pizetta (s. 67):

- att bedöma vilken storlek byggnaden bör ha
- att skapa flexibilitet inuti byggnaden för att kunna möta kommande behov
- planering för energieffektivitet

Storlek och ytor

Det är viktigt att den nya byggnaden får rätt storlek. Och ja, en byggnad kan vara för stor. Pizetta skriver (s. 67): ”If there is too much space, you will have problems filling it, and the library will not seem welcoming, not to mention the problems with upkeep”. En alltför liten yta är givetvis inte heller önskvärt. För att bestämma vilken yta det nya biblioteket behöver rekommenderar Pizetta att personalen gör upp ett schema över de aktiviteter som förekommer på biblioteket under ett års tid. Ett sådant schema är till stor hjälp för den som ska planera hur stora ytor som behövs och vilka typer av rum som ska finnas; mötesrum, studierum, samlingsal osv. Hon rekommenderar också att beskriva scenarier som visar hur användarna betar sig en vanlig dag på biblioteket.

Diane Ghirardo, professor i arkitektur, betonar vikten av att ha ytor som är fria: ”third places should ensure there is enough un-programmed space so that people can congregate” (Vos 2017, s. 22).

Ett nytt stort eller flera mindre bibliotek? Ibland kan det finnas fördelar med att ha flera mindre bibliotek istället för ett stort huvudbibliotek. Närheten och därigenom tillgängligheten är större förutsatt att öppettiderna är goda. Flera bibliotek ger en större möjlighet till profilering av verksamheten och anpassning till lokala förhållanden. Exempel på detta kan vi finna bland annat i Esbo.

När det gäller samlingarnas storlek och hur dessa ska fördelas i rummet krävs ett bra underlag, ”the programmer will need an accurate count of your materials.” Om en gallring ska göras, i synnerhet om man planerar att göra sig av med föråldrade

mediatyper, så är detta rätt tidpunkt. En tumregel för hur stor plats varje bok tar: räkna 1 tum per bok när det gäller böcker för vuxna och cirka ½ tum per bok på barnavdelningen. För ett högskolebibliotek är motsvarande siffra cirka 1 ½ tum per bok. Räkna även in hur mycket luft, "the desired openness", som önskas i hyllorna. En byggnad har i regel en lång livslängd, detta gäller inte minst ett nytt bibliotek. Att planera för de behov som finns flera tiotals år framåt i tiden är förstuds utomordentligt svårt. Vi vet inte heller hur teknologin utvecklas framöver. Just teknologi är ett gott exempel på hur kraven växlar över tid – idag behöver vi inte längre en mängd datauttag runtom i biblioteket tack vare trådlösa nät. När försvinner eluttagen?

Värdet av ett kafé i biblioteket kan inte nog betonas om önskemålet är att den som besöker biblioteket ska stanna länge. Ett välbesökt kafé väl synligt från gatan lockar nya besökare och fungerar ofta som en naturlig träffpunkt. Kaféet behöver inte nödvändigtvis drivas av biblioteket eller kommunen utan kan vara privatägt menar Diane Ghirardo, "Nonetheless, best would be non-profit, so that the cost would be low enough to invite people of all income groups" (Vos 2017, s. 22).

5. Inredning

Låt mig slå fast först som sist: Möbler i offentlig miljö ska vara av god kvalitet! Detta gäller inte minst möbler i biblioteksmiljö – slitaget i ett välbesökt bibliotek är stort, något som jag har kunnat konstatera otaliga gånger. När det gäller nya bibliotek råder oss Drafta och Lesneski att möbler ska väljas ut samtidigt som byggnadens inre tar form. Möbler som enbart väljs efter funktion leder till att rummet känns själlöst. (Deyrup et al. 2017, s. 81).

Möbleringen signalerar avsikten med en viss yta. Ytor som är avsedda för tyst läsning och studier ska inte möbleras som en hotellobby, snarare med individuella sittplatser som är svåra att förflytta menar Drafta och Lesneski. Å andra sidan bör en yta som är ämnad för kreativa samarbeten möbleras på ett sätt som stödjer detta beteende, till exempel med flyttbara stolar och utrustning för brainstorming.

Att skapa biblioteksrum som fungerar väl är inte särskilt enkelt. Rätt utförda kan dock även små förändringar få stor effekt. Att flytta på lösa möbler är en enkel åtgärd men glöm inte att följa upp vad som sker efter en ommöblering. Testa till exempel att sätta stolar i en cirkel istället för i en rad och se efter vilken effekt detta ger – kanhända leder det till fler kontakter mellan dem som väljer dessa platser? Ibland kanske vi rentav ska låta besökarna flytta möblerna och låta en del av dem vara kvar där ... Det speglar ju trots allt att rummet och inredningen inte är optimerad för dem.

Själv jämför jag gärna kafémiljöer för att se efter var folk gillar att sitta. Helst sitter man vid ett fönster eller längs väggen, bara ett fåtal väljer att sitta mitt i en lokal. En varierad möblering ger var och en möjlighet att hitta en personlig favoritplats eller att välja plats beroende på tillfället. En mix av möbler är ofta mer visuellt intressant, dock kan tilläggas att ”för mycket och för lite skämmer allt”.

Ibland kan det vara bra att starta med små projekt för att få människor att bli nyfikna på någonting stort i ett senare skede (Deyrup et al. 2017, Introduction).

Drafta och Lesneski skriver i kapitlet Principles of Good Design: "Visual and physical impediments can restrict access to a library's space" och ger ett par exempel på detta: Höga hyllor som är placerade nära entrén kan skymma sikten in i biblioteket, likaså utgör stora icke-mobila diskar en visuell och fysisk barriär för besökaren. De båda författarna vill hellre se "reconfigurable and flexible service points" vilka är mer anpassningsbara och psykologiskt tillgängliga för den som önskar få hjälp (Deyrup et al. 2017, s. 76).

Färgsättning

En medveten användning av färg kan bidra till mycket och kostar relativt lite, exempelvis för att fräscha upp en sliten inredning. Färg kan bidra till värme och livfullhet eller skapa tyngd. Färg påverkar även hur vi upplever rummets storlek och takhöjd. I likhet med ljussättning och zonerings så kan färger hjälpa besökaren att hitta rätt i biblioteket genom att visa om ytan är ett gångstråk eller ett mål, en destination. Färg kan binda samman och sätta gränser. Färg kan även signalera hur besökaren förväntas bete sig, "it can influence the kind of movement and volume of noise appropriate in space" skriver Drafta och Lesneski (s. 81).

Att färg påverkar oss känslomässigt har vi väl alla någon gång funderat över. I kapitel 3 nämnde jag begreppet trygghetsrenovering och att Högdalens bibliotek med flera i Stockholm målas om i lugna färger, det vill säga blått och grönt. Min egen erfarenhet är att färgval helst bör överlämnas till inredningsarkitekter eller andra som arbetar professionellt med inredningsuppdrag och färgsättning, det blir lätt rörigt annars.

Bokhyllor – förvaring eller instrument?

Att bokhyllor av olika slag är bibliotekens främsta kännemärke när det gäller inredning är knappast en överdrift. Så länge biblioteken hanterar tryckta böcker, så länge kommer också våra bokhyllor att bestå. Hyllorna är den främsta förvaringsplatsen för medier, antingen dessa står ute i biblioteket eller i magasin. Risken finns att hyllorna dominerar i så hög grad att besökaren inte ser skogen för alla träd. Öppna magasin och kompakthyllor i biblioteksrummet är förvaringsformer som har blivit allt vanligare som ett sätt att ge plats åt sittmöbler och skapa ytor för andra aktiviteter.

Bokhyllorna har dock fler funktioner än förvaring. ”Hyllan är vårt instrument där vi kan visa på vår bredd och djup av bokbestånd” skriver Petra Trobäck (s. 69). Uppställningen av medierna är dock främst anpassad för dem som letar efter en viss bok eller ett specifikt ämne, inte för dem som strosar runt och söker något att läsa utan att ha någon särskild bok i sikte. Här kommer exponeringen av böcker in som en viktig funktion, se kapitel 6.

Hyllor och hyllbelysning är dyra i inköp vilket gör att dessa måste tåla en längre tids slitage. Ett bibliotek har sällan råd att byta ut samtliga hyllor på samma gång. Det är inte heller alltid nödvändigt att byta ut äldre hyllor, ibland går dessa att renovera om bara kvalitén är tillräckligt hög. Naturmaterial som trä har fördelen att ”äldras med värdighet”. Om flera typer av hyllor ska samsas i biblioteket bör dock hyllor av en viss modell föras samman för ett få ett estetiskt och harmoniskt intryck. På högskolebiblioteket i Halmstad valde inredningsarkitekten att låta ett företag skräddarsy plåtar som fästes på hyllgavlarna på såväl äldre som nya hyllor, detta fungerade utmärkt som ett sätt att smälta samman gammalt och nytt.

Flexibilitet och hyllor på hjul

Det finns en utbredd uppfattning bland bibliotekspersonal att om bara alla hyllor är försedda med hjul så har man skapat en flexibel inredning. Min uppfattning är att detta är en klar överdrift, de flesta hyllor kommer förmodligen aldrig att flyttas. Höga hyllor och långa skepp bör hellre vara fasta, det är helt enkelt för tungt att flytta dessa för enstaka arrangemang. Dessutom tenderar hjulen att bli ovala och sjunka ner någon centimeter i golvet vilket gör flytten än besvärligare. Längre skepp kommer sällan tillbaka på exakt samma plats vilket ger ett tråkigt intryck.

Tips! Bestäm vilka delar av biblioteket som ska användas till programverksamhet och se till att möbler och hyllor är lätta att flytta undan. Enstaka låga och korta hyllor på hjul som är enkla att rulla åt sidan, samt lätta möbler och småbord är exempel på en lämplig möblering mellan arrangemangen.

Möblera för inspiration

Snurror och andra former av exponeringsmöbler finns det gott om på i stort sett alla bibliotek. Jag har ofta lagt märke till hur olika trender och biblioteksinredarnas kataloger sätter sin prägel på vilka möbler som används. I ivern att visa upp allt nytt köper man gärna nya boksnurror och exponeringsmöbler vilket resulterar i en brokig blandning efter några år.

Den klassiska boksnurran i vit plastad ståltråd förekommer fortfarande och bland personalen finns en viss hatkärlek till denna möbel. Till de positiva sidorna hör att snurran ”sväljer mycket böcker” och att besökarna gärna tar en titt på vad som exponeras. Snurror av denna typ är också tämligen transparenta och upplevs inte lika tunga som andra möbler. Å andra sidan är det lätt hänt att stora böcker fastnar och att besökaren råkar ut för att dessa trillar i golvet vilket kan kännas genant. En viss ”tråkstämpel” har väl också dessa snurror. Svårigheten att hitta estetiskt tilltalande snurror tycks fortfarande vara ett problem.

Idag är det allt vanligare att olika former av kuber används för exponering. Kuber i olika höjd och storlek kan lätt sättas samman i nya konstellationer och på någon ny plats i biblioteket, förutsatt att kubernas färg och form hänger samman. Dessa bör dock vara anpassade till rummets storlek och den yta som står till förfogande – stora rum kräver stora möbler och vice versa.

Trobäck uppmanar till att skapa fasta inspirationsplatser i biblioteket (s. 72 ff). Allra viktigast är platsen innanför entrén när besökaren har lämnat ”landningsbanan” och är beredd att möta nya upplevelser. Tänk dock på hur denna plats ser ut för den som är på väg att lämna biblioteket – möts besökaren bara av en baksida av exponeringen eller finns här något som fångar uppmärksamheten även för den som är på väg att gå? Från denna punkt är det i regel inte särskilt långt till närmsta utlåningsstation.

Bokpåsar upphängda på så kallade tamburmajorer – se upp med hög tyngdpunkt, de är inte avsedda för bokkassar.

Platser för exponering och inspiration bör finnas på varje större avdelning menar Trobäck – platser där olika teman kan lyftas fram beroende på avdelning, årstid eller aktuella händelser etc. För att inte en viss utställning ska bli stående en längre tid krävs ett aktivt jobb av personalen; här behöver ständigt fyllas på och bytas ut. Agneta och jag ser ofta exempel på utställningar som har ”blivit kvar” i olika delar av de bibliotek vi besöker. Här har biblioteken mycket att lära av bokhandlar och andra butiker. En genomtänkt aktivitetskalender kan vara lösningen på detta problem, men glöm inte att det ska finnas utrymme att anpassa skyltningen när oförutsedda händelser inträffar i omvärlden eller i lokalsamhället.

Behovet av en scen

I bibliotek med en omfattande programverksamhet är en fast scen till stor nytta. Det är ett tungt arbete att ständigt behöva flytta på hyllor och sätta fram stolar vid varje framträdande. Det kan vara bra att satsa på en upphöjd scen, tänk dock på att en sådan tar stor plats och att den även påverkar tillgängligheten för den som ska uppträda. I ett mindre bibliotek räcker det ofta med att kunna flytta undan några hyllor och sätta fram stolar i en för ändamålet avsedd yta.

En fast scen kan med fördel samordnas med bibliotekets kafé om det finns ett sådant. Scenen behöver i regel en avskild yta, gärna med en vägg bakom. Ett flyttbart podium kan vara bra att ha, möbleringen kan dock se ut på olika sätt beroende på hur programverksamheten ser ut.

En viktig fråga är belysningen – det är riktigt tråkigt och tyvärr alltför vanligt att den som ska framträda står i dunklet, inte minst när det visas bilder samtidigt. Dagens projektorer är ljusstarka nog att klara konkurrens från ett belyst podium. Vid framträdanden kan allmänbelysningen behöva släckas eller tonas ner för att framhäva det som sker på scenen.

Scenen behöver också, oavsett storlek, förses med en ljudanläggning. Storlek och kvalitet anpassas till vilken typ av program det är fråga om. Det är ofta möjligt att hyra in en anläggning om det bara rör sig om enstaka tillfällen. Ett gott råd är att ta hjälp av en ljudtekniker om biblioteket inte redan har den kompetensen.

LÄTTLÄST
VUXEN

Souads väskor

ROSE ÖREN

Utställningar

Utställningsverksamhet förekommer i varierande grad och ambitionsnivå på många bibliotek. Förutsättningar och behov ser olika ut – små kommuner har ofta ingen extern konsthall eller kommunalt galleri och biblioteket får då fylla funktionen av att vara en plats för fler kulturyttringar än enbart litteratur.

Oavsett om utställningsverksamheten vänder sig till det lokala konstlivet, kulturskolan eller inbjudna konstnärer så är det viktigt att anvisa en viss plats i biblioteket för ändamålet. Detta underlättar för utställaren att planera sin utställning, gör det enklare för besökaren att hitta och lättare för biblioteket att marknadsföra. Bestäm hur länge varje utställningsperiod ska pågå och gör ett schema över årets bokningar. Glöm inte att avsätta tid för omhängning.

Tips! Avsätt en särskild vägg och en viss golvyta för podier etc. En god belysning, exempelvis i form av en ramp med spotlights, gör det möjligt att belysa såväl vägg som objekt på golvet. En flexibel belysning i form av en egen "zon" gör det möjligt att dimra eller släcka ner vid behov. Om rummet syns utifrån kan en upplyst utställningsyta vara lockande även om denna ligger en bit in i lokalen.

Utställningar gjorda av föreningslivet eller andra organisationer innehåller i regel faktamaterial i avsikt att påverka betraktaren. Här menar Agneta och jag att dialogen behöver föras på plats; att möta, berätta och informera, inte bara förlita sig på att det räcker att ställa ut några skärmar med text och bild. Även här behövs en tidsbegränsning. Lösa skärmväggar och montrar tar stor plats, var gör man av dessa när utställningen är avslutad?

En särskild form av utställning är de detaljplaner som ofta placeras på bibliotek för att allmänheten ska få tillfälle att se och komma med synpunkter som en del i den demokratiska processen. Agneta och jag anser att biblioteken bör anvisa en lämplig plats och även få lämna synpunkter på utformningen. På många bibliotek möts vi av grå standardskärmar, okänsligt placerade i biblioteket. Vissa utställningar kan med fördel visas i kommunhuset eller visas upp digitalt.

Servicepunkter och återlämning

En ökad grad av självbetjäning hör till de trender vi kunnat se under 2000-talet. Samtidigt har servicediskarnas storlek och utrymmet bakom disken krympt när reserverade böcker inte längre hanteras av personalen. Personalen förväntas också i högre utsträckning än förr röra sig ute bland hyllorna. I flera av de bibliotek där Agneta och jag hållit vår workshop har en förändring av diskarnas utformning varit aktuell.

Återlämning av lånat material ska ske så enkelt som möjligt. Alltför många bibliotek tagit bort sina bokinkast med hänvisning till att biblioteket har långa öppettider, att bokinkasterna utgör en brandrisk osv. Det finns en risk att en del slutar att använda biblioteket om återlämning upplevs som krånglig och då hellre besöker bokhandeln eller handlar på nätet. I Enköpings bibliotek har man byggt en brandsäker låda innanför bokinkastet, en effektiv och säker lösning av problemet.

Foto av författaren.

Dokk1 i Århus har en annan lösning: Den som kommer med bil eller spårvagn kan enkelt lämna böcker och annat material i en robot i form av en bokhiss som leder upp till biblioteksplanet. För den som inte har lika bråttom är det likväl bekvämt att kunna lämna tillbaka lånade medier så snart man har kommit in i biblioteket, först därefter är besökaren redo för nya upplevelser.

6. Skyltning

I detta kapitel blandar jag de erfarenheter som Agneta och jag har gjort under våra workshoppar på bibliotek med de kunskaper om skyltning och butiksinredning som Petra Trobäck har skaffat sig under sina år som butikskonsult. I boken *Skapa ett attraktivt biblioteksrum: en värdefull handbok* (2015) delar Trobäck frikostigt med sig av sina erfarenheter av att arbeta med rådgivning och skyltning i biblioteksmiljöer.

Trobäck betonar vikten av en välkomnande fasad: Fasaden är det första intrycket besökaren får av biblioteksrummet. Fasaden ska vara synlig även för den som passerar på nära håll och från sidan, därför bör vi se till att det finns skyltar ”mot samtliga håll som är möjliga för en förbipasserande att se” skriver Trobäck.

Bibliotekets fönster fyller flera viktiga funktioner. Som källa till dagsljus för läsning eller andra aktiviteter. Vackra fönster skapar trivsel och ger en förbindelse med världen utanför. Men fönstren visar också upp biblioteket för den som passerar utanför. ”Att se ett levande rum är något av det mest tilldragande som finns” skriver Trobäck. Placera gärna sköna fätöljer, läsplatser eller studiebord nära fönstren och undvik att täcka för dessa med gardiner och hyllor. Eller böcker för den delen, tänk på att det främst är människor som lockar oss att stiga in. I mitt arbete har jag sett flera exempel från såväl nya som äldre bibliotek där ingen tycks ha reflekterat över vilket intryck biblioteket ger för den som passerar utanför. Låt mig ge ett par exempel:

- Fönster i ett bibliotekshus där entrédelen numera disponeras av kommunens medborgarkontor – när kontorspersonalen går hem släcks all belysning med påföljd att biblioteket ser ut att vara stängt för den som nalkas entrén.

- I ett par andra bibliotek är samtliga fönster som vetter ut mot gatan i markplanet ägnade åt barn- och ungdomsverksamheten. När dessa grupper inte är där tycks biblioteket vara tomt och övergivet trots att där kan finnas såväl studenter som

tidningsläsare med flera. När jag nyligen gick förbi ett nytt bibliotek och kikade in möttes blicken av idel tomma skyltmöbler för barn och jag måste säga att jag blev rätt förskräckt över det jag såg, hoppas verkligen att biblioteket känns mer inbjudande från insidan. Om här pågår ett förändringsarbete kan det vara på sin plats att upplysa om detta. Men missförstå mig inte – barn förtjänar ljusa och luftiga lokaler precis som Valfrid Palmgren skrev en gång i tiden, frågan är istället hur ytor kan utnyttjas på bästa sätt för att komma alla till del och verka lockande för olika typer av besökare.

En slutsats jag drar är att de aktivitetszoner som inte används tillräckligt frekvent kanske inte ska ligga ut mot gatan, exempelvis sagorum och ytor för programverksamhet. En upplyst scen kan mycket väl ligga en bit in från fönstren men ändå vara väl synlig och lockande för den som passerar förbi utanför. En annan slutsats är att olika typer av verksamheter och målgrupper bör få tillgång till bibliotekets skyltfönster så att biblioteket ser attraktivt ut under hela öppettiden. Jag blev både överraskad och glad när jag råkade gå förbi ett bibliotek i en mellanstor stad och såg att där var fullt av folk en lördagkväll, jag blev faktiskt riktigt nyfiken på vad som pågick ...

Tips! Ta för vana att någon gång emellanåt se efter vilket intryck biblioteket ger för den som vistas utanför biblioteket.

När besökaren kommer in i ett rum, i synnerhet om det är ett nytt rum för den som kommer, så tar det en viss tid att orientera sig: Vart ska jag gå? Vilka är här? Vilka förväntningar har jag? Petra Trobäck brukar tala om en landningsbana: ”Om du observerar ett antal besökare var de stannar upp, kan du lätt bedöma hur lång och var denna landningsbana är i just ditt bibliotek” (Trobäck 2015, s. 23).

Frågan om var ”mjölken” ska stå är inte alldeles självklar. Vi vill gärna att besökaren ska ta sig tid och stanna en stund på biblioteket, koppla av eller gå på upptäcktsfärd med nyfikenheten som drivkraft. Men vad händer om besökaren istället har bråttom och inte alls har tänkt stanna särskilt länge? Om mjölken står längst in kanske det går snabbare och enklare att välja en annan lösning? Det är lätt att jämföra med vårt eget beteende i mataffären – vem har inte irriterats över långa rundor när vi

bara vill ha det allra nödvändigaste ... Trobäck menar att vi behöver fundera över vad som är "mjölk" och vad som är "lösgodis" – för den som vill ha något snabbt är det en fördel om detta "lösgodis" finns nära tillhands, det kan handla om pocketböcker eller populära titlar. Om besökaren väl har bestämt sig för att låna hem en bok, "plånboksöppnare", så ökar chansen att hen rör sig längre in i biblioteket för att hitta fler godbitar.

Nyhetshyllor och utställningar i anslutning till, eller en bit innanför, entrén väcker nyfikenhet och läslust. Exponeringsmöbler finns numera i en mängd olika utföranden. Var noga vid valet av dessa och undvik att ha många olika modeller av boksnuddar eller andra exponeringsmöbler på samma plats. Detta ger ett rörigt intryck och förminskar det man önskar visa upp. Fasta exponeringsmöbler har sina fördelar och går att anpassa till rummet på ett bra sätt. Om möbelen kan ses från flera håll så ska också skyltningen kunna ses från flera håll. Undvik att alla böcker vänder framsidan mot entrén vilket ger ett tråkigt intryck för den som är på väg att lämna biblioteket.

”Gaveln är hyllans hetaste plats” hävdar Trobäck (s. 63). De böcker som exponeras ska representera avdelningen och hyllorna bakom. När det gäller att skylta med böcker och andra medier i hyllorna bör det i första hand ske i ögonhöjd. Det gäller dock att skyltningen inte blir för monoton, exempelvis att alla hyllplan på en viss höjd används för skyltning. ”Böcker i långa rader kräver visuella avbrott” skriver Trobäck (s. 60) och det är lätt att instämma i detta. Ett sätt att skapa avbrott är att skylta en sektion vertikalt, gärna den sektion som är närmast ett gångstråk och som kan fånga blicken hos den som passerar på sin väg genom biblioteket. Trobäck vill slå ett slag för färgkomponerad exponering, dvs att böcker av en viss färg (och kanske även av ett visst format) placeras tillsammans eftersom detta är det mest attraktiva för ögat.

Vägledning och skyltning

En vilsen besökare är ingen bra besökare (Trobäck, s. 31 f). Vilsenhet gör att besökaren känner sig obekvämt, ja rentav irriterad, vilket förstås går ut över den lust och nyfikenhet vi vill skapa. Trots en hel del ansträngningar så lämnar den övergripande skyltningen en del i övrigt att önska på många bibliotek. Undersök hur besökare rör sig i biblioteket genom enkla observationsstudier: Verkar besökaren vilsen? Var stannar besökaren upp? Vart tar hen vägen sedan? Genom att utgå från hur besökare rör sig får vi en grund att stå på och kan enklare bestämma hur skyltningen bör utformas. Knepet är att hitta en bra balans menar Trobäck, ofta möts besökaren av alldeles för mycket eller alldeles för lite information. Huvudregeln är ”signalera på håll och bekräfta på nära avstånd”. Undvik små skyltar och ”myrbokstäver” tipsar Trobäck.

Det duger inte att bara se sig om och sätta upp en skylt på första bästa plats, inte heller att belamra diskar, bord eller pelare med diverse information (ofta i dubbel upplaga dessutom). När vi håller vår workshop i biblioteken så möts vi ofta av dessa problem.

Bord som är till för besökaren är ofta upptagna av skyltade böcker eller en skylt med förhållningsregler. För den som har kommit för att studera eller slå sig ner med en bok i en läsfåtölj med ett tillhörande bord är det inte bekvämt om bordet redan är belamrat.

Nyttan av skyltar med ordningsregler har vi funderat en del över. Redan Valfrid Palmgren uttryckte sitt ogillande: ”Så mycket som möjligt undviker man tryckta förhållningsregler, som i allmänhet äro fula och alltid verka obehagligt” (Palmgren 1909, s. 17).

Tips! Bestäm vilka bord som är till för skyltning och vilka som är till för besökaren.

*Anslagstavlor och broschyrställ
som dignar av information lockar
sällan till närmare studier.*

Foto av författaren.

Ett relativt nytt inslag i biblioteksmiljön är digitala informations-skärmar. Ny teknik får gärna bästa skyltläget, kanske inte alltid det bästa rent estetiskt. Vilken information vill biblioteket visa upp? Vad passar bäst digitalt respektive analogt? Blicken dras gärna till tv-skärmar vilket gör det svårt att avskärma sig för den som så önskar – den information som presenteras ska kännas relevant för besökaren.

Tips! Tänk efter innan elsladdar dras och digitala skyltar sätts upp: Var ska dessa placeras? Finns det risk för störningseffekter? Hur ser det ut för den som kommer från andra hållet?

7. Ljus och belysning

För att kunna skriva det här kapitlet har jag tagit hjälp av texter skrivna av ett antal experter inom olika delar som rör ljus och belysning. Jag vill börja med att nämna några av mina viktigaste källor – litteraturtips till dig som önskar läsa mer om ljus och belysning.

I boken *Färg & ljus för människan - i rummet*, utgiven av Svensk Byggtjänst 2014, söker ett antal experter ringa in om det finns en gemensam kunskapsbas när det gäller ämnen färg och ljus. Karin Fridell Anter och Ulf Klarén heter de båda redaktörerna för denna genomarbetade bok om hur vi upplever färg och ljus i olika rumsliga sammanhang.

Ulrika Wänström Lindh är lektor på Ljusdesignutbildningen vid Tekniska Högskolan i Jönköping. 2018 gav hon ut en lärobok för blivande ljusdesigners med titeln *Ljusdesign och rumsgestaltning*. I boken redogör hon för hur belysningen påverkar hur vi ser och upplever rum. Att uppfatta ett rum visuellt är nämligen inte alls detsamma som att gå från det som är fysiskt möjligt att mäta.

Per Nylén, docent på Arbetsmiljöverket, forskar om synergonomi och vilka krav som bör ställas i arbetslivet. Han redogör för dessa i boken *Syn och belysning i arbetslivet* som utkom första gången 2012 och gavs ut i en ny upplaga 2018. Jag refererar till boken bland annat i avsnitten om bländning och flimmer.

Sist i detta kapitel ges en kort historik över belysningens historia. För den som vill veta mer rekommenderas Jan Garnerts rikt illustrerade bok *Ut ur mörkret – ljusets och belysningens kulturhistoria* (2016) där han sammanfattar 30 års forskning om ämnet. Garnert är docent i etnologi och teknikhistoria.

Utöver dessa källor vill jag även passa på att nämna Henrik Clausen, forskningschef på Fagerhult Lighting Academy, utan vars smittande entusiasm Agnetas och mitt intresse för ljus förmodligen hade falnat. Tack vare Henrik fick vi också kontakt med Ålborgs universitet och deras utbildning i ljusdesign men mer om detta strax.

Hur kunde det bli såhär?

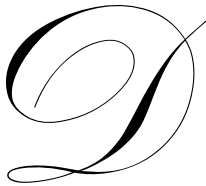
Denna fråga uppstod när Agneta och jag betraktade takbelysningen under en workshop i ett mindre bibliotek; Hur kunde det komma sig att lysrörsarmaturerna var så illa uppsatta att vissa bara lyste på ovansidan av de stora ventilationstrummorna? Extra märkligt blev det när vi fick höra att belysningen var ny och hade monterats efter att ventilationen var på plats (!) Någon riktig förklaring fick vi väl aldrig men det ledde i alla fall till att Agneta och jag genomförde ett antal intervjuer med ledande ljusforskare i landet kring årsskiftet 2014/15 i syfte att ta reda på hur man kan förbättra ljus och belysning på bibliotek. Dessutom fick vi tillfälle att besöka Henrik Clausen på företaget Fagerhults utvecklingsavdelning i Köpenhamn.

Kontakten med Henrik ledde så småningom fram till att två masterstudenter på programmet för ljusdesign vid Ålborgs universitet, Campus Köpenhamn, förlade sina fältstudier och experiment med belysning till Falkenbergs bibliotek. De båda studenterna Maja Danborg och Mariliis Kundla undersökte vilken belysning besökarna tyckte bäst om vid fyra olika stationer i biblioteket. Armaturer från Fagerhult monterades för ändamålet i bibliotekets källarplan och besökarna fick sedan själva möjlighet att styra ljuset via en app (Casambi). Idén kom från den dåvarande bibliotekschefen Anders Gistorp som ville se hur det kan fungera om besökarna själva får möjlighet att påverka belysningen i olika delar av biblioteket, exempelvis när detta är meröppet.

Ljusets kvaliteter

”Variationerna i det naturliga ljuset ger livfullhet. Ljusets rörelse över dygnet berättar om tiden, fönstren ger oss utblickar – dagsljus är så mycket mer än bara ljus.” Så skriver Ulrika Wänström Lindh i sin lärobok *Ljusdesign och rumsgestaltning* (Wänström 2018, s. 154). En aldrig så skicklig ljusdesigner kan inte skapa en fullgod ersättning för dagsljuset enbart med hjälp av konstljus. Dagsljuset styr vår vakenhet, bidrar till vår orientering i tid och rum, har en variation över dygnet med avseende på ljusstyrka och färgtemperatur, växlar mellan olika årstider och väderlekar. Kort sagt är dagsljuset en mycket viktig faktor för vårt välbefinnande.

Här kan det passa med ett citat från Valfrid Palmgrens USA-resa:

De amerikanska biblioteken äro mycket ljusa, såväl om dagen som om kvällarna, beroende på en rikedom på stora, höga fönster och likaledes på artificiellt ljus, när sådant är nödvändigt, ej blott i läsesalen och vid studerborden utan äfven bland bokhyllorna.

(Palmgren 1909, s. 17).

En behaglig och trivsamt atmosfär kan skapas genom varierade kontraster och vertikalt fokuserat ljus skriver Wänström Lindh. I en studie av Ingrid Vogels et al. som refereras av Wänström Lindh (s. 120) visade det sig att informanterna attraherades mer av ett rum som var ojämnt belyst än av ett jämnt belyst rum.

Vi behöver gemensamma referensramar för vad som är god ljuskvalitet. I e-boken *Light and communication – nature as a reference in lighting design* visar Henrik Clausen hur man kan ta naturen till hjälp för att kunna beskriva och samtala om ljus och ljusdesign när olika professioner möts. Naturen har vi alla erfarenhet av, genom att hänvisa till olika platser och stämningar i naturen blir det enklare att förstå vad den andre menar (Clausen 2013).

Belysningens hierarki

Clausen beskriver belysningens hierarki som fyra nivåer; säkerhet, ljusstyrka, komfort och kreativitet:

Level 1. Safety. Making sure that your lighting design provides good visual conditions for the end user to find his way and move safely around without getting hurt.

Level 2. Efficiency. To provide lighting for the relevant task that have to be solved, here standards, norms and guidelines work out fine.

Level 3. Comfort. To make sure that people feel comfortable and part of the environment and the society surrounding them.

Level 4. Creativity. To solve all lighting needs in order for the occupant to make his thoughts soar and get creative inspiration and new ideas.

Henrik betonar i sin bok att detta är just en hierarki: ”You have to start at level 1. You can never make lighting for creative people if they can’t find their way around, solve the task and feel comfortable” (Clausen 2013, s. 46). Jämför med Maslows behovstrappa och hur Skorupka använder denna metod när hon designar publika ytor, se sidan 25.

LED – förtjänster och fallgropar

LED är en på många sätt fantastisk ljuskälla som ger helt nya möjligheter men som också kräver nya lösningar och armaturer för att komma till sin rätt.

Möjligheterna att spara energi är mycket stora om den nya tekniken används på rätt sätt, tyvärr uppstår även en del gamla problem på nytt. Henrik Clausen framhåller att bländning fortfarande är ett stort problem. LED-plattor är den klart vanligaste armaturen som installeras i kontorsmiljöer idag, här finns stora problem med just bländning. Jag skriver mer om detta i ett kommande stycke.

Färgtemperatur är ett mått på hur kallt eller varmt ljuset är hos olika ljuskällor. En gammaldags glödlampa kan ha cirka 2.700 grader Kelvin, en molnig himmel cirka 6.500 K. Försäljningssiffrorna visar att vi går mot ett kallare ljus – ljuskällor med 4000 Kelvin ökar i försäljning medan varmare ljuskällor med cirka 3000 Kelvin minskar (muntlig information från Henrik Clausen, Fagerhult AB).

Aktivitetszoner och personligt ljus

De experiment som de båda studenterna Maja Danborg och Mariliis Kundla utförde i Falkenbergers bibliotek beskriver de i sin masteruppsats *Guidelines for Lighting Activity Zones in Existing and Future Libraries* (2018, s. 21). Syftet med studien var att undersöka hur belysningen kan göras mer personlig och användarvänlig:

”We believe that due to the change of the libraries use and new functions, there would be more user-friendly light, that would be able to be personalized to the functions and not the area alone. We also believe that by using personalized light it would be able to generate the feeling of a personal space without using more furniture or shelves to create a barrier for the visitor”

Studenterna gick grundligt tillväga inför sina experiment och de studerade bland annat funktionen hos fem olika bibliotekstyper med särskild tonvikt på ljuset. Danborg och Kundla framhåller behovet av olika typer av ljus och belysning och har delat in belysningen i tre grupper: allmänbelysning (ambient light), platsbelysning (task light) och accentbelysning (accent light/the play of brilliants). Till den sista gruppen hör ljus som stimulerar våra sinnen och väcker vår nyfikenhet, till exempel ljusspelet som bildas av vattenreflexer eller ljus som silas genom ett lövverk. Danborg och Kundla menar att det finns outtömliga möjligheter att skapa nya former av ljusaccenter med hjälp av modern teknik och LED m.m.

”By using these three types of light as a tool, we are also challenging the common practice of uniformly lighting up the whole library space. Giving value to the shadow enriches the interplay between the space, light and surface, enhancing the architecture and atmosphere of the chosen space”

(Dahl 2009 i Danborg & Kundla 2018, s. 25).

Ett bibliotek som Danborg och Kundla särskilt uppskattade för dess belysning var Statsbiblioteket i Århus som är en del av Danmarks nationalbibliotek. I bottenplanet har Anna Kathrine Bisgaard Sørensen, konstnärlig ledare för arkitektbyrån Arkitema, skapat rum med ett för bibliotek ovanligt samspel mellan ljus och skuggor.

”We are in a basement, so why not start with the lights? We were ready to start with some cheaper floor, cheaper furniture - everything! But the light was important (...)”

(Bisgaard 2018 i Danborg & Kundla 2018, s. 49).

När vi utformar biblioteksrummet ska vi inte vara rädda för att låta gångytorna ha en belysning som är avsevärt lägre än övriga ytor, rentav så låg som 20-50 lux menar Danborg och Kundla. Arbetsytor bör däremot vara starkare belysta, från 200 lux upp till 1000 lux. ”More focus needs to be put in designing the shadow areas, while lighting up the task areas and wall surfaces but e.g. keeping our faces out of the brightly lit areas”. Danborg & Kundla hänvisar här till en intervju med Martin Hendrup, belysningsrådgivare vid ERCO Lighting AB:

”As long as I live, I’ll try to put the human head and the eye in the shadow, looking into the light, because it creates much more comfort”

(Hendrup 2018 i Danborg & Kundla 2018, s. 47).

Liknande exempel på samspelet mellan ljus och skuggor finner vi numera på flera bibliotek i Oslo där Aat Vos har skapat unika offentliga miljöer i samarbete med designföretaget Artisan Tech: Deichman Stovner, Biblio Tøyen och nu senast Deichman Grünerløkka. Avsikten har varit att skapa sociala mötesplatser där människor kan umgås, låna en bok, läsa läxan eller lyssna till föredrag och debatter med mera. En hög mysfaktor med många olika sittplatser är kännetecknande för dessa bibliotek. Växelspelet mellan ljusa och mörkare partier gör att stämningen liknar förhållandena i en skog eller en park (Vos 2017).

Att med hjälp av belysning skapa rum i rummet kan vara ett enkelt och billigt sätt. Det kan räcka med en taklampa över ett bord i ett rum med en i övrigt dämpad belysning för att åstadkomma detta. Om rummets belysning är indelad i zoner eller sektioner så ökar flexibiliteten vilket gör det möjligt att skapa olika stämning i olika delar av biblioteket. Det gör det också möjligt att anpassa ljuset för olika tillfällen och aktiviteter i biblioteket. Ibland kan det vara skönt att slippa en stark allmänbelysning i vissa delar, exempelvis i kaféet. En minskad allmänbelysning i vissa

Foto av författaren.

delar av biblioteket gör det möjligt att framhäva andra delar; läshörnor, bokbord, aktivitetszoner osv. vilket ger ett mer stimulerande och livfullt intryck. Använd belysningen för att skapa flöden, guida eller skapa spänning i rummet.

"The way that our eye and vision is reacting to light is the same as our ear is reacting to sound. (...) We have a logarithmic scale that we use when we are working with acoustics, but in lighting we're working linear. But light doesn't work linear"

(Hendrup 2018 i Danborg & Kundla 2018, s. 25).

Noteras bör att äldre människor behöver betydligt mer ljus än yngre. En 60-åring behöver till exempel dubbelt så mycket ljus som en 40-åring. Äldre personer har ett väsentligt sämre seende vid svag belysning och i mörker än yngre personer. Med sämre syn behöver man ökad kontrast för att skilja mellan objekt och bakgrund (mer info finns i Kunskapsguiden.se 2016). I studenternas tester framkom att de äldre föredrog ett starkare och kallare ljus (work light). Danborg och Kundla skriver, med hänvisning till Hendrup:

"This support the theory about elderly needing more bright light and them not see blue light as blue as younger would due to their eyes aging and becoming more yellow"

(Hendrup 2018 i Danborg & Kundla 2018 s. 93).

Bländning

Två specifika problem som har med ljus och belysning att göra är bländning och flimmar. Problem med bländning drabbar ofta bibliotekets besökare och personal. Jag har valt att beröra dessa problem i detta kapitel även om vi vet att vår känslighet för bländning ökar med stigande ålder (se även kapitel 9 Tillgänglighet).

Trots att våra ögon har en mycket stor anpassningsförmåga så finns det gränser för vad de klarar av. Dagtid utomhus är bländning i regel inte något större problem även om det kan kännas så när vi går från en mörk lokal ut i solen – här anpassar sig nämligen våra ögon på bara några sekunder och den ljusa himlen gör att vi kan hantera kontrasterna. En stark lampa som är riktad rakt in i blickfånget inomhus kan däremot inte ögonen vänja sig vid då det kan röra sig om skillnader i ljushet på mer än tusen gånger. Resultatet är synsvårigheter och irritation så länge man ser lampan i synfältet (Nylén 2018, s. 74).

Kontrastbländning uppstår då två närliggande ytor samtidigt har stora olikheter i ljushet. Äldre människor och personer med synnedsättning lider i regel mer av bländning än andra. Detta kan till exempel bero på att en grumling av linsen ger upphov till en störande ljusspridning vilket minskar förmågan att anpassa sig till ljus som tenderar att blända (Nylén 2018, s. 79).

Även barn kan dock få problem med bländning. Jonas Kjellander, arkitekt med mångårig erfarenhet av att rita förskolor, uttryckte saken på följande sätt på ett ljussymposium: ”Bländning är det största problemet i dagens inomhusmiljöer – prova att gå ner på barnens nivå och upptäck hur mycket bländning barnen tvingas stå ut med” (*Visuell upplevelse – Delen och helheten*, Lund 8 november 2017).

Arbetsgivaren ansvarar för att graden av bländning är så låg som möjligt gentemot personalen. Genom att placera och rikta armaturerna så att de belyser arbetsytorna och inte den som utför arbetet så minskar risken för bländning. Våra långa gryningar och skymningar med nära nog horisontellt infallande solljus kräver ofta en avskärmning i form av gardiner eller persienner (Nylén 2018, s. 75).

En effekt av bländning man sällan tänker på är att stora fönsterytor faktiskt kan ge upphov till ett ökat behov av artificiell belysning. Kontrasten mellan fönsterytorna och de invändiga ytorna kan bli så stor att man måste tända belysningen för att slippa bländning. Ett sätt att undvika detta är att ha fönster på flera väggar eller att komplettera fönstren med ljusinsläpp från taket (Fridell Anter & Klarén 2014, s. 125).

”Dimma upp istället för att dimma ner”, tipsar Henrik Clausen. Detta spar energi eftersom ögat adapterar mycket snabbare när ljusstyrkan ökar än när den minskar. I en artikel i tidskriften *Arbetsliv* skriver Gerd Eriksson att det är bättre att lägga till än dra bort ljuskällor. Det vissa tycker är lagom ljus är för starkt för andra, därför är det bättre att börja på en lägre grundnivå och lägga till ljus för de som behöver (*Arbetsliv* 2017:2, s. 6).

Flimmar

Ett annat problem som behöver uppmärksammas är det icke-synliga flimmar som kan uppstå när en ljuskälla drivs med växelström. Trots att flimret är osynligt för ögat registreras det av hjärnan vilket kan ge upphov till huvudvärk eller migrän och i värsta fall även utlösa epileptiska anfall (Nylén 2018, s. 40). Vissa människor stressas extra mycket av 100-periodigt flimmar vilket uppstår på grund av att växelström i regel har en frekvens på 50 Hz (Fridell Anter & Klarén 2014, s. 43). Tekniken för att hantera detta finns men den behöver finslipas menar Hillevi

Hemphälä, optiker och forskare i Lund som har ägnat sig åt att studera negativa effekter av flimmer (intervju 2014-11-11). Flimmer handlar dels om modulation (skillnaden i ljusstyrka), dels om frekvens. LED finns av alla typer, från 0 till 100 procents modulation. Beträffande frekvensen så ligger många LED-lampor kring 300-400 Hz. Detta är inte tillräckligt på grund av den höga modulation som ofta förekommer vilket innebär att hjärnan får jobba hårt för att filtrera bort detta för ögat osynliga flimmer. Problemet uppstår när LED-belysning dimras på fel sätt, exempelvis i hemmiljö. I offentliga miljöer är detta sällan något problem eftersom man i regel använder sig av ett ljusstyrningssystem. Vanligast är DALI-system vilka bygger på en internationell belysningsstandard för kommunikation mellan kontrollenheter och ljuskällor.

När lysrören kom på 1940-talet uppstod liknande problem med flimmer. Genom att öka frekvensen till 25.000 Hz med hjälp av så kallade HF-don lyckades man lösa detta problem, så snabba svängningar förmår nämligen inte hjärnan att uppfatta (Nylén 2018, s. 82 f). Noteras bör att barn och personer med autism är mer känsliga för flimmer än andra.

Betydelsen av dagsljus

Att dagsljus har kvaliteter av ett särskilt slag verkar dock såväl arkitekter som ljusforskare vara överens om. ”Det innehåller alla våglängder som våra ögon kan uppfatta, och nästan undantagslöst högre andel blått ljus än artificiell belysning. De blå våglängderna medför en effektivare sänkning av halten sömnhormon” (Nylén 2018, s. 92). Nylén menar att det troligen är dagsljuset snarare än syrehalten som får oss att känna oss piggare av att vistas utomhus, vi borde kanske tala om att ”gå ut och ta en nypa friskt ljus” snarare än en nypa frisk luft.

Sömn- och ljusforskaren Arne Lowden har gjort en kunskapssammanställning kring dagsljusets betydelse för hälsa och välbefinnande, *Dagsljuskrav och utblick på arbetsplatsen – effekter på hälsa och beteende* (Lowden 2019). Resultaten visar att dagsljusexponering gör människor mer aktiva och piggare och minskar förekomsten av ohälsa. Dagsljus anpassar vår dygnsrytm till en dagtidsorientering, vilket ökar välbefinnandet, hälsan och möjligheterna till återhämtning. Människor

föredrar att sitta nära fönster och ha utblick, särskilt om utblicken innehåller gröna element. Den hälsomässiga betydelsen av utblick är dock svår att påvisa genom forskning konstaterar Lowden. Men sett till vad människor är beredda att betala för en vacker utsikt så har utblicken utan tvivel ett värde i sig, Fridell Anter & Klarén resonerar kring detta i sin bok *Färg & ljus för människan - i rummet* (2014, s. 120).

Stora fönster skapar öppna och luftiga rum medan ett rum med små fönster upplevs som dystert och instängt. Höga fönster ger ett helt annat intryck än låga och breda fönster, likaså påverkas intrycket av hur fönsterkarmar och spröjsar är utformade (Fridell Anter & Klarén, 2014, s. 121).

*"I ett skugglöst rum
mister alla föremål sin form"*

Lena Larsson och Elias Svedberg
i skriften Heminredning, 1955

Det bästa ljuset vi kan använda är dagsljuset konstaterar Ulrika Wänström Lindh i sin lärobok till blivande ljusdesigners och fortsätter: ”Det finns några enkla saker vi alla kan tänka på. Ytorna närmast ett fönster är de som reflekterar mest av det infallande ljuset vidare in i rummet. Dessa ytor reflekterar mer ljus om de är ljusa. Om fönsterbrädan är vit istället för svart, om golvet ljust och om bordsytan som står mot fönsterväggen också är vit gör det mycket stor skillnad för hela rummets ljushet, jämfört om dessa ytor är mörka. Det finns en poäng i att ställa ett bord alldeles intill ett fönster och lägga på en ljus duk. Ljuset reflekteras då längre in i rummet. Kontrasterna mellan fönstrets starkt lysande yta och den omgivande väggen blir ofta stora, så att väggen tycks mörkare. Men övergången mellan dessa kan mildras med ljusa luftiga gardiner som ljuset kan silas igenom, eller genom blad från växter, som bildar ett visuellt raster” (Wänström Lindh 2018, s. 154).

Nyare biblioteksbyggnader har ofta stora glaspartier som släpper in stora mängder dagljus, dessvärre är detta inte helt oproblematiskt: ”However, the large glass areas create problems like excessive light and heat as well as also loss of heat during winter” (Dahl 2009 i Danborg & Kundla 2018, s. 14). Under större delen av dagen är dagsljuset utomhus många gånger starkare än de belysningsnivåer som ges av artificiell belysning, ”därför räcker det med endast en liten procentandel (2-10 procent) av utomhusljuset för att skapa en god dagsljusbelysning inomhus”, större insläpp av dagsljus kan ofta göra mera skada än nytta skriver Fridell Anter & Klarén (2014, s. 122).

Jag avslutar kapitlet om ljus med lite historik. Texten bygger i huvudsak på boken *Ut ur mörkret – ljusets och belysningens kulturhistoria* skriven av Jan Garnert 2016.

Världskrig och vatten tände lamporna

Det första elektriska föremålet i ett hem blev alltid en glödlampa skriver Garnert, den tändes hos de flesta på 1910- eller 1920-talet. Han börjar dock sin historieskrivning i gångna seklers mörker, ett mörker som för oss förefaller helt otänkbart att leva i. Månljus, öppen eld, lysstickor och talgljus; Garnert har tagit konsthistorien till hjälp för att förstå hur människor levde på den tiden. I boken beskriver han sedan hur det gick till när Sverige elektrifierades och glödlampan tog över som den vanligaste belysningen i hemmet:

”Att Sverige så tidigt elektrifierades både på landsbygden och i städerna var exceptionellt i europeiskt och globalt perspektiv” (Garnert 2016, s. 93). Kriget och ransoneringsavtal av såväl fotogen som stearinljus bidrog starkt till denna utveckling: ”Om första världskriget inte pågått så länge och om Sveriges år och älvar inte varit så många skulle glödlampan knappast så hastigt blivit den vanligaste belysningen” (s. 91). Mängder av små vattenkraftverk byggdes runt om i landet. Särskilt omfattande blev utbyggnaden mot slutet av kriget. Under kriget blev det snabbt brist på fotogen och priset steg vilket gjorde att landet mörklades. Till och med handeln med stearinljus reglerades och ransoneringskort infördes, så kallade ljuskort. Men mot slutet av kriget byggde man kraftverk i snabb takt och elektriska ledningar drogs såväl på landsbygden som till städerna.

Redan under 1920-talet började dock ett motstånd att märkas mot den nya belysningen – lamporna bländade! Den första generationens glödlampor, koltrådslamporna, spred ett milt och behagligt ljus. De nya effektiva metalltrådslamporna var däremot smärtsamt starka och lyste rakt in i ögonen på folk (Garnert, s. 97). En viktig anledning var att man använde nakna glödlampor, man hade ännu inte konstruerat armaturer och lampskärmar som kunde styra ljuset i önskad riktning. Carl och Karin Larsson löste detta elegant genom att hänga små pappersskärmar över sina glödlampor hemma i Sundborn (s. 80, akvarell av Carl Larsson från 1904).

Ingenjören Ivar Folcker såg hur det elektriska ljuset höll på att förlora sin popularitet och att belysningsbranschen låg steget efter. Det var inte bara armaturerna som behövde utvecklas, konsumenterna behövde också lära sig hur man skulle hantera de nya lamporna. 1926 bildades Svenska Föreningen för Ljuskultur, föreningens motto var ”God belysning är bländfritt ljus i tillräcklig mängd, på rätt plats” – ett motto som håller än idag vill jag påstå. Folcker blev föreningens sekreterare och redan efter två år arrangerade man utställningen *Ljuset i människans tjänst* på Liljevalchs konsthall 1928, för övrigt samma år som Per-Albin Hansson för första gången talade om folkhemmet i Sveriges riksdag. 1929 genomförde föreningen en kampanj främst riktad mot husmödrar kallad *God belysning – gott arbete*. Avsikten var att få till stånd en bättre belysning i hemmen, en belysning där funktionen är minst lika viktig som formen. Broschyren med samma namn trycktes i hisnande 500 000 exemplar!

Stockholmsutställningen 1930 blev ett genombrott för funktionalismen som stil och ideal i Sverige. Utställningen arrangerades av Svenska slöjdföreningen i samarbete med Stockholms stad. Slöjdföreningens vd, konsthistorikern Gregor Paulsson var generalkommissarie för utställningen och Gunnar Asplund dess chefsarkitekt. Utställningens ljussättning blev banbrytande genom ett fruktbart samarbete mellan Asplund och Ivar Folcker från föreningen Ljuskultur. Folcker, som var ingenjör vid Osram i Stockholm, hade vid det laget en gedigen erfarenhet av elektriskt ljus. Elin Wägner besökte utställningen på uppdrag av Bonniers Månadstidning och fascinerades av det hon såg, ”en sträv festlighet, det är icke Bellmans Djurgård mer, det är Asplunds” (Garnert, s. 113).

Landet lysrör

På 1940-talet introducerades en ny ljuskälla i Sverige, lysröret. Principen som bygger på elektrisk urladdning i kvicksilverånga patenterades 1936 (Nylén 2018, s. 43). Lysrören, eller lysämneslamporna som de först kallades, var betydligt mer energieffektiva än glödlamporna. En annan viktig skillnad är att lysrör inte är en punktformig ljuskälla – eftersom ljuset fördelas längs hela lysrörets yta så ansåg inte belysningsbranschen att bländning var något problem. Lysröret blev snabbt den vanligaste ljuskällan i kontor, skolor och arbetsplatser, ja i stort sett överallt utom i hemmen. Garnert kallar rentav Sverige för ”landet lysrör”: ”Ljummässigt sett kan man säga att Sverige 1900-talet ut förblev glödlampans land i hemmen. I resten av landet var Sverige landet lysrör” skriver Garnert i sitt bidrag i boken *Färg & ljus för människan - i rummet* (Fridell Anter & Klarén 2014, s. 64). Lysrören är fortfarande ett energisnålt alternativ med möjlighet till mycket god färgåtergivning och önskad färgtemperatur (Nylén 2018, s. 43).

Ljuset kunde betraktas som ett råämne vilket måste placeras i väl utformade armaturer för att komma till sin rätt. Vi kan jämföra med dagens ljusrevolution när lampor med glödtråd av volfram som har funnits i över hundra år (General Electric, 1910) nu ersätts av LED som främsta ljuskälla. LED som ljuskälla medför i likhet med annan ny teknik att problem måste lösas med helt nya metoder. Tilläggas bör att LED-tekniken också medför helt nya möjligheter, ljusforskarna är idag överens om att LED kommer att vara den helt dominerande ljuskällan från och med nu.

8. Ljud och akustik

Biblioteket som en lugn oas mitt i storstadens stress eller ett allaktivitetshus som sjuder av liv? Båda dessa bilder är onekligen lockande, kan inte biblioteken vara både och? Ett citat från Kävlinge kommuns biblioteksplan får belysa denna fråga:

”Aktiviteter, i synnerhet för barn, måste få ta plats och höras i biblioteksrummet. Samtidigt måste biblioteken erbjuda tysta, lugna miljöer för studier, läsning och eftertanke, något som känns allt viktigare i ett samhälle då detta knappast finns i någon annan offentlig miljö”

(Kävlinge kommun 2019).

I detta kapitel försöker jag ge exempel på möjliga lösningar i denna komplexa fråga. Jag har tagit hjälp av en del citat från Jody Lee Drafta och Traci Engel Lesneski som behandlar frågan om ljud och zonerings i kapitlet ”Principles of Good Design” vilket ingår i den tidigare nämnda boken *Creating the High-Functioning Library Space* (Deyrup et al. 2017, s. 76-83).

Ett annat lästips är avsnittet om ljud i Lisa Engströms avhandling *Att skapa självstyrande individer; effektivitet och motrörelser* (Engström 2019, s. 117-125). Engström reflekterar här över de föreställningar om ljud kontra tystnad som råder bland besökare och personal och drar även paralleller till frågan om stök och oro på bibliotek i de senaste årens biblioteksdebatt.

Bibliotekets tystnadskultur

Tystnad och stillhet är faktorer som har följt biblioteken genom historien och ingår rentav i vad man kan kalla ”libraryness” (Greenhalgh & Warpole 1995). Vilma Hodászy Fröberg ger i sin bok *Tystnaden och ljuset: om bibliotekens arkitektur* (1998) en bred översikt över hur biblioteken har utformats alltsedan antiken. Hon menar att de två bärande elementen tystnad och ljus kan följas genom hela bibliotekshistorien, likaså den intressanta pendlingen mellan öppenhet och slutenhet.

Men har vi egentligen så mycket att lära av historien när det gäller utformandet av dagens bibliotek? Ja, något behöver vi nog ändå se tillbaka även om vi inte behöver sträcka oss så långt som till antiken.

Bibliotekens roll som mötesplatser ställer krav på biblioteksrummet, krav som inte alltid är enkla att förena med den traditionella ”tystnadskulturen”. Läsesalarnas återkomst menar jag är ett tecken på detta. Många besökare vill kunna sitta och läsa eller arbeta med sina studier utan att bli störda av för mycket prat och støj, eller musik och annan programverksamhet för den delen. Drafta och Lesneski:

”The socially understood norm for library behavior has traditionally been quiet and isolated work. Today, libraries support multimodal learning and myriad functions”

Vad är en acceptabel ljudnivå? Organiserandet av biblioteksrummet är i stor utsträckning en administration av ljudnivåer skriver Lisa Engström i sin avhandling (s. 118). Under sitt avhandlingsarbete blev hon överraskad över hur viktig denna fråga är, för besökaren men även för henne själv vilket framkom när hon gjorde sina observationsstudier. Hon ger följande exempel: ”Användare kommer till studieavdelningen. Tar fram dator etc., gör mycket ljud och hörlurarna läcker. Snyter sig, trasslar med kablar, pustar”. Engström resonerar sedan kring i vilka avdelningar det är tillåtet att låta; i barnavdelningen, i tidskriftsrummet osv. Placeringen av barnavdelningen framstår i detta sammanhang som extra viktig, en uppfattning som jag delar med Engström. Barn måste få ta plats och höras och jag menar att vi gör såväl barn som deras föräldrar och övriga besökare en otjänst genom att utforma bibliotek där ljudet sprids ohämmat mellan olika avdelningar. Här har arkitekten en viktig roll men även personalen, exempelvis i samband med en större ommöblering.

Vid införande av obemannade tider framstår organiserandet av rummet som extra viktigt eftersom personalen inte kan kontrollera att normer och regler åtföljs när de inte är på plats i biblioteket. Trots detta berättar intervjupersonerna att det är under de obemannade tiderna som det är tystast i biblioteket (Engström 2019, s. 121). En bidragande orsak är troligen att det är färre besökare och färre barn på dessa tider.

Akustik

Redan när bibliotek ritas eller byggs om måste arkitekter och andra ansvariga ta ljudmiljön i beaktande. Tyvärr ser jag många exempel på att rådande trender, som exempelvis stora och centralt placerade trapphallar, får gå före funktion. Akustik och hur ljud fortplantas i en byggnad kräver specialistkompetens, en kompetens som inte självklart anlitas under byggfasen. Trapphallar och öppna schakt mellan våningsplanen bidrar till att sprida oönskade ljud. Det är i regel svårt att åtgärda den här typen av akustikproblem i efterhand, här menar jag att arkitekten har ett stort ansvar att tillsammans med projektledare och biblioteksledning diskutera sig fram till en god planlösning.

”It is important to consider the likely activities that will take place within a building to avoid conflicts in patrons’ expectations for privacy (visual and acoustic), sociability (how much human interaction is desired), and acoustics (ambient noise versus silence)”

(Drafta & Lesneski i Deyrup, s. 77).

För att undvika konflikter kring ljud krävs en förståelse för en byggnads olika ljudkällor. Den mest uppenbara ljudkällan är luftburna ljud som musik och tal eller klapper av fotsteg på hårda golv. Ljud kan även uppkomma genom vibrationer till följd av rörliga delar i mekanisk utrustning. Ett exempel skulle kunna vara kompakthyllor i biblioteket som avger ljud till våningen under när dessa används. Vibrationer och andra ljud från ventilationen är ett annat exempel. Surret från lysrör och elektronisk utrustning upplevs i regel som mycket störande i en i övrigt tyst miljö.

”Zoning a quiet space next to a noisy mechanical room will almost certainly create unhappy occupants unless the sound transmission is properly dealt with”

(Drafta & Lesneski i Deyrup, s. 78).

Hårda material som stora fönsterytor i kombination med en öppen planlösning utan mellanväggar, så ser det ofta ut i de bibliotek som har byggts under senare år. Bra för ljuset och för ljudet som kan studsa fritt, kanske inte lika uppskattat av den besökare som söker studiero. Öppna planlösningar är lockande eftersom de erbjuder en hög grad av flexibilitet och möjliggör anpassningar när verksamheten förändras. Drafta och Lesneski skriver att det har både för- och nackdelar med en öppen planlösning:

”Although this strategy allows the building to be easily reconfigured, it can cause confusion for library users and staff if the building is not zoned by activity, use, and acoustic requirements”

(Drafta & Lesneski i Deyrup, s. 77).

Zonering

Så vad är då lösningen på dessa problem? En framkomlig väg, ibland kanske rentav den enda, är att dela in biblioteket i olika zoner. Genom att placera tystare aktiviteter i de delar av byggnaden som har en naturlig tystnad, exempelvis en bit från de mest besökta delarna inklusive barnavdelning, kan en del problem undvikas. Det nya centrumbiblioteket i Helsingfors, Oodi, ser jag som ett gott exempel på en lyckad zonering. De tre våningsplanen har helt olika karaktär vilket möjliggör en mångfald av aktiviteter. Barnavdelningen är inrymd i det stora och öppna våningsplanet högst upp, vid mitt besök upplevde jag ändå en behaglig stämning och ljudnivå. Utan att närmare ha studerat frågan gissar jag att detta beror på en god akustik, troligen till följd av rummets böljande former och takets konstruktion.

”A primary step in creating human-centered spaces involves addressing interior navigation and spatial sorting, or zoning” ... ”Zoned space is interior space that is separated into areas defined by their use and noise level”

(Drafta & Lesneski i Deyrup, s. 76).

Vicedirektör Erik Hofmeister vid Statsbiblioteket i Århus är inne på samma linje:

”We found out that the students wanted clear zones, there must be a relaxing zone, a zone where they could talk, one where they could eat, and a silence zone where they could only read and so on”

(Hofmeister i Danborg & Kundla 2018, s. 47).

Det behöver dock inte alltid vara skyltar som pekar ut tysta zoner – visuella ledtrådar kan också ge en signal om att här är ett tyst område. Hur en yta är möblerad anger vilken verksamhet som är tänkt. Exempel: Genom att sprida ut möblerna kan gruppaktiviteter undvikas, stolar i en cirkel ger en annan känsla än stolar i rad osv. Likaså kan aktiviteter som genererar ljud placeras tillsammans och förses med liknande ledtrådar som visar att här är det tillåtet att vara mer aktiv och utåtriktad.

Tips! Var inte rädda för att experimentera, observera sedan hur besökarna reagerar på en ommöblering. Att flytta stolar och lösa möbler går på en kafferast ...

Separera i tid

Förutom separation i rum kan man även ”separera i tid”; aktiviteter och programverksamhet sker på vissa angivna tider, tider som marknadsförs på ett tydligt sätt. Tänk på att de flesta människor tolererar ljud så länge dessa är förväntade. Det är inte heller så att alla människor vill ha tillbaka det tysta biblioteket, många uppskattar att bibliotek numera är levande platser utan krav på att besökarna alltid ska vara tysta.

Lisa Engström upptäckte att biblioteksanvändare inte alltid använder biblioteket som det är tänkt under de tider när biblioteket är obemannat. Exempelvis kan en Sfi-grupp för föräldralediga mycket väl sitta vid bordet i barnavdelningen eftersom det ändå är ledigt vid en viss tid på förmiddagen. En kvinna berättade att hon ibland tar chansen att sätta sig och läsa i barn- eller ungdomsavdelningen: ”Jag sätter mig där det är lugnt. Om jag är där [i biblioteket] på dagen kan jag sätta mig i barnavdelningen [skrattar lite], så jag går dit där det är mest lugnt” (Engström 2019, s. 122).

9. Tillgänglighet

Allas rätt till bibliotekens resurser på lika villkor är en demokratifråga och gäller alla bibliotek. Att möjliggöra för den som har en funktionsnedsättning att kunna använda bibliotekens resurser på samma villkor som andra ska gälla i alla bibliotekssammanhang genom bemötande och tillgängliggörande av medier, lokaler och andra resurser.

(Ur Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi, Fichtelius et al. 2019)

Tillgänglighet kan betyda många saker, exempelvis avstånd till biblioteket och öppettider, men också tillgänglighet ur ett funktionsrättsperspektiv; såväl lokaler som utbud ska vara anpassade för människor med olika behov och förutsättningar. Begreppet funktionsrätt används om människans rätt att fungera i olika situationer, oavsett funktionsnedsättning och oavsett vilka hinder som finns i samhället. Läs mer om definitioner på <https://funktionsratt.se/om-oss/begreppet-funktionsratt/>

Digitalt sist – hur ska alla komma med?

Stefan Johansson, en forskare som är knuten till Begripsam, presenterade sin forskning vid den forskardag om Digitalt först som Kungliga biblioteket anordnade i Stockholm 2019-10-25. Hans avhandling, *Design for Participation and Inclusion will Follow: Disabled People and the Digital Society*, lades fram vid KTH – Skolan för elektroteknik och datavetenskap den 22 november 2019. Avhandlingen bygger på siffror från SMFOI – Undersökningen Svenskarna med funktionsnedsättning och internet (Johansson 2019).

Johansson började sitt föredrag med att tala om tre grupper som är extra utsatta när det gäller deras digitala medborgarskap:

- personer med en funktionsnedsättning
- personer som lider av psykisk ohälsa
- hemlösa

Han nämnde hemlösa som ett exempel på att många endast har tillgång till nätet vissa tider; när man har pengar, i början av månaden osv. Dessutom har man ofta svårt att kunna ladda mobilen. Därefter ställde han frågan om det går att stå utanför? ”Nej, inte om man ska åka buss eller parkera bilen ... Du måste också kunna bevisa vem du är på nätet, exempelvis med hjälp av ett mobilt bank-ID”.

Vi bygger nya hinder menar Johansson. Tidtabeller är ofta enklare att läsa av än förr för den som har kognitiva svårigheter, däremot har det blivit klart svårare att köpa biljetter.

Människor med funktionsnedsättning är samhällets mest heterogena grupp. I SMFOI-undersökningen, som annars innehåller samma frågor som Svenskarna och internet, särskiljer man inte mindre än 35 diagnoser. Av svaren framgår att det bara är en tredjedel som uppger att man endast har en funktionsnedsättning, genomsnittet är fem. Stefan Johansson pekade på att synskadeproblematiken dominerar forskning och de anpassningar som görs i samhället. Störst svårigheter har istället de som har brister i den intellektuella förmågan, inte minst när det gäller språket; läsa, skriva, räkna.

En osynlig bibliotekarie

Självbetjäning och meröppna bibliotek gör att besökaren idag har helt andra möjligheter att klara sitt biblioteksbesök på egen hand än tidigare. Obemannade bibliotek ställer dock nya krav på lokalernas utformning, men även på skyltning och annan vägledning i biblioteket. ”Meröppet sätter ljuset på saker i biblioteksrummet som inte riktigt fungerar men som personalen annars kompenserar för” som Anna Åkerberg, utvecklare inom regional biblioteksverksamhet i Skåne, uttryckte saken vid konferensen ”Meröppet – mer än bara öppet” i Malmö (2018-11-09). Här kommer vi

förhoppningsvis att få se många nya goda idéer kring hur man skapar ”en osynlig bibliotekarie”. Lisa Engström, som blev klar med sin avhandling om meröppna bibliotek tidigare i år, berättade vid samma konferens om en kvinna som inte hittade det hon sökte på bibliotekets barnavdelning. Kvinnan hade kommit på en egen strategi: Någon dag innan biblioteksbesöket letade hon upp de önskade titlarna i bibliotekets katalog och reserverade dessa, när hon sedan besökte biblioteket på meröppet-tid så låg böckerna där och väntade.

Frågor som vem som får tillträde till rummet och vilka som inte får det, känslan av trygghet, jämlikhet och tillgänglighet till material och service är centrala när bibliotek görs tillgängliga utan personal på helger och kvällstid. Mindre barn kommer i regel i sällskap med en förälder medan tonåringar däremot utestängs på grund av att de flesta bibliotek i Sverige tillämpar en 18-årsgräns. I Danmark är det vanligt med en 14-årsgräns och man kommer in med hjälp av sitt socialförsäkringskort. Det senare betyder att det är betydligt fler som har tillträde till biblioteket än som i praktiken använder det. Har detta någon betydelse för känslan av trygghet och säkerhet?

Enkelt avhjälpna hinder

Min upplevelse är att svenska och nordiska bibliotek tar tillgänglighetsfrågorna på allvar och att man i regel är väl medveten om de krav som ställs för att lokalerna ska vara tillgänglighetsanpassade. Avstånd mellan hyllorna och framkomlighet med barnvagn, rullstol eller rullator ingår i personalens medvetande alltsedan bestämmelserna om *Enkelt avhjälpna hinder* infördes i Plan- och bygglagen 2001 (se PBL kunskapsbanken 2016). Vid den tiden gjordes ett omfattande inventeringsarbete på bibliotek runtom i landet där man tog hjälp av arkitekter med specialistkompetens inom området. I Halland anlidade vi arkitekten Mai Almén, Hinderfri design AB. Almén har många års erfarenhet av att arbeta just med tillgänglighetsfrågor. Jag kontaktade henne nyligen för att höra hennes syn på saken inför att jag skulle skriva detta kapitel.

Mai Alméns erfarenhet är att tillräckliga ljushetskontraster vid färgsättning är en av de svåraste sakerna att få igenom eftersom detta påverkar estetiken; arkitekter vill i regel inte ha mörka linjer runt dörrar och längs golv. Om arkitekten bara är positivt inställd så går det mycket väl att hitta lösningar menar Mai, hon nämner

Louisiana och konsthallen i Västerås som goda exempel. Det är inte kulören utan skillnaden i svärta som har betydelse, enligt lagstiftningen ska kontrasten uppgå till 0.40 som lägst. När det gäller ledstråk ska dessa både synas och kännas – även här ska kontrasten uppgå till 0.40. Detsamma gäller för trappnosar, effekten kan sedan förstärkas med hjälp av rätt belysning.

Belysningen är av stor betydelse för vår rumsuppfattning, en alltför jämn och stark belysning försvårar för synskadade eftersom kontrasterna försvinner. En jämn belysning på golv och gångytor är det viktigaste framhåller Mai Almén, rentav ett krav. Belysningen i entréer bör vara starkare på dagen och svagare på kvällen för att hjälpa ögat att adaptera till ljusskillnaden mellan ute och inne.

En annan sak som Almén betonar är problemet med bländning från stora glasytor (se även kapitel 7). Glasytor som når ner till golv behöver markeringar i glaset för att inte olyckor ska inträffa. Almén påpekar dock att frostade prickar i regel inte hjälper den som är synskadad om dessa inte är stora nog. Markeringar ska fungera även för den som sitter i rullstol (lämplig höjd 1.20 meter). Hon vill särskilt varna för ljuskällor som lyser rakt i ögonen.

I inledningen av detta stycke skrev jag att personalen i regel är väl medveten om de krav som ställs för att lokalerna ska vara tillgängliga. Icke desto mindre förekommer det ofta att det finns gott om lösa föremål lite varstans i biblioteken; pallar, klädhängare, papperskorgar, bokvagnar osv. För den som är rullstolsburen eller synskadad försvåras framkomligheten vilket leder till onödiga fallrisker.

En uppmaning! Rensa upp och bestäm var lösa föremål och småbord ska stå.

Sluta gissa – börja fråga

En grupp av besökare vars behov kan vara extra knepiga att tillgodose är personer som har olika former av kognitiva svårigheter. På konferensen *Språk och rum – att skapa möten för tillgänglig läsning* (Malmö 2019-11-07) berättade Tommy Hagström från Begripsam och Sanna Fries, bibliotekschef i Kävlinge, hur de har jobbat för att göra bibliotekslokalerna i Löddeköpinge tillgängliga för fler, både fysiskt och kognitivt.

Hagström inledde: ”Jag började med att göra en inventering. Dels utifrån PBL, dels Begripsams checklista för människor med kognitiva funktionsnedsättningar”. Fries framhöll att ”vi måste utgå från dem som har de största behoven – och vi vill inte gissa!” Tommy Hagström pekade på tre områden som han ser som särskilt viktiga:

- skyltningen
- ljudmiljön
- ljus och belysning

Vilket är då det största problemet för den som har kognitiva svårigheter? ”Att hitta! Biblioteken är i regel dåligt skyltade” säger Hagström. Det handlar dels om att hitta i lokalerna, dels att hitta fram till medierna. Viktigt med igenkänningsfaktorer, exempelvis ”det här är info från biblioteket”. Att känna sig trygg och säker är en annan viktig faktor, han tar exemplet med bibliotek utan personal: ”Hur gör jag om jag behöver hjälp? Vart går larmet på toaletten? Går det till en larmcentral eller tutar det bara?”

Hagström menar att biblioteken har gått från att vara en ”bokhållplats” till multi-mediala center. En plats där vi hela tiden producerar ljud vilket ställer nya krav på rummet. I biblioteket har vi också säkerhetsaspekter att tänka på, exempelvis låga hyllor för fri sikt. Det vi kan göra är att dämpa eller stänga in de ljud vi har – genom rum i rummet, tysta rum eller kokongmöbler säger Hagström. Ett alternativ är att stänga in vissa saker som låter extra mycket i särskilda rum. Han betonar att människor med kognitiva funktionsnedsättningar ofta är känsliga för plötsliga ljud.

”Ha en variation men ändå en tydlighet – att det finns tydliga platser där jag hittar nya böcker eller äppelhyllan är viktigt”. Hagström framhåller att personalen är receptiv men att det kräver att man har personal på plats.

Sanna Fries tipsar: ”Hitta personer som är olika dig, som du kanske inte ens gillar ... Var öppen och fråga hur dom vill ha det!” Stefan Johansson var inne på samma linje i sitt föredrag på KB: ”Hur fungerar ljus och ljud i biblioteket för exempelvis högkänsliga personer? Kolla!”

10. Slutord

Som en avslutning vill jag återknyta till några av de erfarenheter som Agneta och jag har fått under arbetet med våra workshoppar. Huvudproblemet på de flesta bibliotek, som Agneta och jag ser det, är att det hela tiden tillkommer nya verksamheter, nya möbler och nya medieformer utan att något plockas bort. I regel finns det inga medel för en tillbyggnad och efter ett antal år har man vuxit ur byggnaden. Det är då man behöver sätta sig ner och bestämma hur inriktningen ska se ut och vilka förändringar som behövs när det gäller lokaler och inredning.

Biblioteket – det enda publika rummet i samhället dit alla har tillträde utan entréavgift eller krav på att handla något. Detta är onekligen något att slå vakt om i en tid där klyftorna ökar. När biblioteket är bemannat finns det inte heller någon ålderssegregation, alla är välkomna oavsett ålder. Som framgick i kapitlet om tillgänglighet så gäller detta inte under den tid som biblioteket är meröppet, här finns i regel en åldersgräns på 18 år om inte en vuxen går med till biblioteket.

Rummet

Jag vill ge en eloge till alla goda arkitekter som har ritat våra fina folkbibliotek, gamla såväl som nya. När Agneta och jag har arbetat med vår workshop har vi fått se många välbyggda bibliotek, det gäller såväl stora som små. Innan vi kommer till ett för oss obekant bibliotek ber vi att få ta del av de ritningar som finns, helst de ursprungliga ritningarna innan ombyggnader och omflyttningar har komplicerat bilden. Av ritningarna framgår det i regel hur den bakomliggande tanken ser ut, jag tänker i första hand på byggnader som är ritade för att vara just bibliotek. Byggnadens läge och orientering, entréns placering och utformning, fördelningen av rummen, fönstersättning, magasin-sutrymmen; listan kan göras lång över sådant som en ritning kan utvisa. När vi sedan är på plats går vi igenom hur väl intrycken från ritningarna stämmer med verkligheten: Vad har hänt med byggnaden genom åren, har den rentav blivit ombyggd? Är den fortfarande funktionell för sitt ändamål? Fungerar entrén tillfredsställande? Fönstrens proportioner och placering, finns det rentav andra ljusinsläpp i form av takfönster eller lanterniner? Finns där särskilda kvaliteter som behöver uppmärksammas?

I mitt arbete har jag ofta sett väl utformade biblioteksbyggnader som har fått släppa till plats för andra, oftast kommunala, verksamheter. Detta gäller i regel kontorsutrymmen men i vissa fall även publika ytor. Om detta sker snabbt och ogenomtänkt, vilket inte tycks helt ovanligt tyvärr, så leder det till frustration hos personalen, en frustration som emellanåt säkert märks även för besökaren. Det finns absolut verksamheter som passar bra in i biblioteksmiljön men då ska det vara till nytta för båda parter, inte för att i första hand spara yta. Samlokalisering av verksamheter kräver eftertanke och i regel en kunnig arkitekt om resultatet ska bli bra, annars är risken stor att såväl trivsel som estetiska värden går förlorade.

Ljus och ljud

Gunnar Asplund må vara den mest namnkunniga arkitekten i landet, främst känd för stadsbiblioteket i Stockholm och Skogskyrkogården, men det finns en rad andra arkitekter som också har gjort ett gediget jobb. Asplund var för övrigt starkt engagerad i frågor som rör ljussättning vilket framgick i kapitel 7 där jag skrev om hur han tillsammans med den tidigare nämnde Ivar Folcker drog upp riktlinjerna för ljuset på Stockholmsutställningen 1930. Intressant nog insåg Asplund behovet av ett nära samarbete med ljus tekniker för ett lyckat resultat: ”Utan belysningsteknikerns kompetens skulle arkitekten gå vilse i ett kostsamt, tidsödande och mödosamt famlande och laborerande” (Garnert 2016, s. 117).

Gå vilse är lätt att göra, inte minst när det gäller ljus och belysning. Den fråga Agneta och jag ställde oss när vi betraktade de felmonterade lysrören, ”hur kunde det bli så här?” har troligtvis ett samband med att det är flera kockar inblandade, exempelvis en som gör beställningen, en annan som gör ritningen och en tredje som utför installationen. Ingen av de inblandade har heller varit i kontakt med vare sig bibliotekschefen eller personalen på plats vilket i sig är anmärkningsvärt. Jag vill gärna se ett tätare samarbete mellan arkitekter, ljusdesigners, elkonsulter och installatörer. Clausens bok om att ta naturen till hjälp för att samtala om ljus kan då komma väl till pass. Jag önskar att kommuner och bibliotek skaffar sig en bättre beställar-kompetens inom belysningsområdet. Detsamma gäller även ljud och akustik, ett område som kräver särskild kompetens på grund av sin komplexitet.

Vi möts av ljud överallt i samhället, inte minst i större städer, något som kan leda till stress och ohälsa hos individen. Sett ur det perspektivet är de få platser som ännu har kvar en del av tystnaden viktiga att värna om. När det gäller vår workshop så är Agneta och jag på plats alltför kort tid för att kunna bedöma hur ljudnivån upplevs på olika platser i biblioteket, likaså hur fördelningen ser ut över dagen. Men genom att personalen får tillfälle att lyssna till varandra och dela erfarenheter så har vi ändå kommit en god bit på väg.

Olika målgrupper – olika behov?

Att vara till för alla kan sägas vara folkbibliotekets särskilda dilemma. Alla som sysslar med marknadsföring är överens om att det är nödvändigt att avgränsa vilken målgrupp en viss satsning vänder sig till – den som försöker nå alla riskerar istället att inte nå någon.

De flesta bibliotek är indelade i olika avdelningar som är tänkta att attrahera en viss åldersgrupp; i första hand en barnavdelning och en vuxenavdelning. Till detta kommer vissa underavdelningar som sagorum och andra ytor för mindre barn, en ungdomshörna, en tidningshörna som ibland även innehåller bibliotekets tidskrifter, grupprum och ett tyst rum för den som vill studera osv. Oftast fungerar detta väl, ibland mindre bra.

Agneta och jag har emellanåt funderat över om ett nära samarbete mellan biblioteket och andra aktörer som arbetar med ungdomar är att föredra framför att försöka locka ungdomar till biblioteket? En kontroversiell fråga kan tyckas, vi har dock sett flera bibliotek vars satsning på att locka ungdomar inte har fallit särskilt väl ut. Något som talar emot särskilda ungdomshörnor är också att alla ungdomar inte har samma intressen naturligt nog.

Att dela in besökare efter ålder är en väldigt grov indelning som fungerar dåligt i vårt individualiserade samhälle. Om vi tittar på vad som händer inom marknadsföring och publikarbete ser vi att indelning enbart efter ålder inte anses gångbart. Det handlar istället om att attrahera besökaren utifrån dennes intressen och värderingar.

I Deichman Stovner i Oslo har man försökt att ändra på detta. Genom att blanda istället för att dela upp efter ålder med barnavdelning och vuxenavdelning hoppas man kunna bli en god mötesplats för alla (filialchef Eli Saetre Follerås i en film på Facebook 3 juli 2018). Biblioteket marknadsför sig som ”det sosiale bibliotek” – här finns många sköna sittplatser, mysiga hörn och mörka krypin. Ljusnivån är oväntat låg och dagsljuset lyser med sin frånvaro, på gott och ont. Biblioteket har nämligen tagit över en klädbutiks lokaler på andra våningen i ett köpcentrum i en stadsdel i utkanten av Oslo.

Trender

Jag kan se att det finns en viss trendkänslighet inom bibliotekssektorn, på gott och på ont. Exempel på sådana trender kan vara byggnadens inre och yttre form, stora glasfasader, färgsättning och inredning, här bidrar inredningsarkitekter och leverantörer av biblioteksinredning med de senaste trenderna. På gott för att det visar att biblioteket är en del av tidsandan, av moderniteten om man så vill. På ont när ett äldre bibliotek utrustas med ny inredning utan att hänsyn tas till byggnadens särart. Genom att tänka igenom byggnadsstil, platsen och användarnas behov går det att undvika att falla för trender som inte passar byggnadens identitet.

En omskriven metod är design thinking. På webbsidan *Design thinking för bibliotek* (2018) finns en verktygslåda och praktiska övningar anpassade till ett biblioteks-sammanhang. Utan att ha närmare satt mig in i metoden så föreställer jag mig att min tidigare uppmaning, sluta gissa – börja fråga, är en bra början. Ta reda på vad besökare vill se och vad användare behöver, våga testa nya lösningar och observera vad som händer – ändra och gör om det som inte blev bra osv.

Till sist en uppmaning:

Utforma rummet så att det väcker nyfikenhet hos besökaren och skapa attraktiva ytor där människor vill arbeta och umgås. Folkbibliotek är till för alla, genom att utgå från människors intressen och behov kan vi skapa sociala mötesplatser där människor kan umgås och utvecklas oavsett ålder och andra olikheter, helt i linje med Bibliotekslagens tankar om demokrati och delaktighet.

Referenser och vidare läsning

Audunson, Ragnar (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context. *Journal of Documentation*, vol 61, no 3, s. 429-441

Clausen, Henrik (2013). *Light & Communication: nature as a reference in lighting design*
<https://www.fagerhult.com/sv/Artiklar/Light--Communication-e-Bok/>
Gratis tillgänglig via iBooks Store.

Danborg, Maja Munksgaard & Kundla, Mariliis (2018). *Guidelines for Lighting Activity Zones in Existing and Future Libraries*. Copenhagen: Aalborg University.
https://projekter.aau.dk/projekter/files/281293750/Master_s_Thesis_Danborg_Kundla.pdf

Design thinking för bibliotek: en metod för verksamhetsutveckling på bibliotek (2018)
(elektronisk resurs 2019-12-10) <http://designthinkingförbibliotek.se/>

Deyrup, Marta Mestrovic (red.) (2017). *Creating the High-Functioning Library Space: Expert Advice From Librarians, Architects, and Designers*. Santa Barbara, California; Denver, Colorado: Libraries Unlimited

Digitalt först med användaren i fokus. Kungl. bibliotekets webb (2019-08-27):
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/digitalt-forst>

Engström, Lisa (2019). *Att skapa självstyrande individer; effektivitet och motrörelser: Styrningsrationalitet och icke-rationalitet i bibliotek med obemannade öppettider*. Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet. Tillgänglig på Internet:
https://static-curis.ku.dk/portal/files/216972954/Ph.d._afhandling_2019_Engstrom.PDF

Fichtelius, Erik, Persson, Christina & Enarson, Eva (2019). *Demokratis skattkammare: förslag till en nationell biblioteksstrategi*. Stockholm: Kungliga biblioteket
Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-25>

Frenander, Anders & Lindberg, Jenny (red.) (2012). *Styra eller stödja? Svensk folkbiblioteks-politik under hundra år*. Borås: Valfrid

Fridell Anter, Karin & Klarén, Ulf (red.) (2014). *Färg & ljus för människan – i rummet*. Stockholm: Svensk Byggtjänst

Garnert, Jan (2016). *Ut ur mörkret: ljusets och belysningens kulturhistoria*. Lund: Historiska media

Greenhalgh, Liz & Worpole, Ken (1995). *Libraries in a world of cultural change*. London: UCL Press

Hedemark, Åse (2009). *Det föreställda folkbiblioteket: en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet

Hodászy Fröberg, Vilma (1998). *Tystnaden och ljuset: om bibliotekens arkitektur*. Stockholm: Carlsson

Högdalens bibbla renoveras – tryggare men färre böcker. Artikel i Mitt i Stockholm 16 oktober 2019. (elektronisk resurs 2019-10-18)

<https://mitti.se/nyheter/hogdalens-renoveras-tryggare/?omrade=bandhagenarsta>

Inspiration och inkludering på Deichman. Artikel i noll27 nr 2 2019,

text Anneli Abrahamsson. (elektronisk resurs 2019-08-09)

<http://www.noll27.se/2019/06/noll27-nr-2-barnens-ratt/>

Jansson, Eiler (2009). *Rum för möten: en litteraturstudie om bibliotekets roll som mötesplats*.

Halmstad: Regionbibliotek Halland

Johansson, Stefan (2019). *Design for Participation and Inclusion will Follow: Disabled People and the Digital Society*. Stockholm: KTH Royal Institute of Technology.

(elektronisk resurs 2019-11-14)

<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1362526/FULLTEXT01.pdf>

Kreativa rum (2019 A). Slöjd i Blekinge (elektronisk resurs 2019-08-21)

<http://slojdiblekinge.se/projekt/kreativa-rum/>

Kreativa rum (2019 B). Film på Youtube, upplagd 15 februari 2019:

https://www.youtube.com/watch?v=bqK_UUqGvS0

Kunskapsguiden.se (2016): Tema synnedsättning. Stockholm: Socialstyrelsen

<https://www.kunskapsguiden.se/aldre/Teman/Synnedsattning/Sidor/default.aspx>

Kävlinge kommun (2019). *Biblioteksplan. För biblioteken i Kävlinge kommun 2019 och framåt*.

(elektronisk resurs 2019-09-26) <https://bibliotek.kavlinge.se/biblioteksplan>

Lowden, Arne (2019). *Dagsljuskrav och utblick på arbetsplatsen: effekter på hälsa och beteende*.

Stockholm: Arbetsmiljöverket (elektronisk resurs 2019-08-02)

https://www.av.se/globalassets/filer/publikationer/kunskapssammanstallningar/dagsljuskrav_och_utblick_pa_arbetsplatsen_rap-2019-2.pdf

Meröppet – mer än bara öppet (Malmö 2018-11-09)

- Nylén, Per (2018): *Syn och belysning i arbetslivet*. Stockholm: Prevent
- Oldenburg, Ray (1999). *The great good place: cafés, coffee shops, bookstores, bars, hairsalons, and other hangouts at the heart of a community*. New York: Marlowe
- Palmgren, Valfrid (1909). *Biblioteket – en ljushärd: något om Förenta staternas biblioteks-förhållanden*. Uppsala: Almqvist & Wiksell (elektronisk resurs 2019-09-17) https://weburn.kb.se/metadata/686/EOD_1617686.htm
- PBL kunskapsbanken: en handbok om plan- och bygglagen (2016). Karlskrona: Boverket (elektronisk resurs 2019-02-15) <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/tillsyn/exempel-pa-tillsynsomraden/enkelt-avhjalpta-hinder/>
- Pilerot, Ola & Lindberg, Jenny (2018). ”*Sen går jag hem när det stänger*”: en studie av nyanländas biblioteksanvändning. Uppsala: Regionbibliotek Uppsala (elektronisk resurs 2019-08-12) <http://hb.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1270468&dsid=1742>
- Regeringen 2018. *750 miljoner kronor till folkbibliotek i hela landet*. Pressmeddelande. Regeringskansliet 8 februari 2018.
- SOU 1974:5. Boken. *Litteraturutredningens huvudbetänkande*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Språk och rum – att skapa möten för tillgänglig läsning* (Malmö 2019-11-07)
- Trobäck, Petra (2015). *Skapa ett attraktivt biblioteksrum: en värdefull handbok*. Helsingborg: Nyaljus Tryck & Logistik
- Visuell upplevelse – Delen och helheten* (2017). Symposium på LTH Arkitektur, Lund 8 november 2017 (elektronisk resurs 2019-08-21) <http://sydljus.se/visuell-upplevelse-delen-och-helheten/>
- Vos, Aat (2017). *How to Create a Relevant Public Space* (varianttitel 3rd 4 all). Rotterdam: nai010
- Vos, Aat (2019). Bloggpost: *How to Create a Relevant Public Space*. <https://aatvos.com/> (elektronisk resurs 2019-08-13)
- Wänström Lindh, Ulrika (2018). *Ljusdesign och rumsgestaltning*. Lund: Studentlitteratur
- Åttioalets bibliotek: svenska folkbiblioteksbyggnader 1980-1989* (1990). Stockholm: Statens kulturråd

Hur skapar man ett ändamålsenligt biblioteksrum? Hur upplevs rummet av den som besöker biblioteket för första gången?

Denna skrift vänder sig till dig som arbetar på bibliotek och andra som har intresse för biblioteksfrågor, men även till dig som är arkitekt eller belysningsexpert och vill lära dig mer om utformningen av moderna bibliotekslokaler.

Författaren har en mångårig erfarenhet av att arbeta på olika typer av bibliotek; folkbibliotek, högskolebibliotek och med utvecklingsfrågor på regionbiblioteket i Halland.

Tillsammans med konstnären Agneta Göthesson har författaren utformat en metod där personalen ges tillfälle att i grupp diskutera det egna bibliotekets möjligheter med utgångspunkt från biblioteksrummet och användarnas behov.

Erfarenheter från dessa workshoppar blandas med forskning och citat ur den litteratur som finns i ämnet. Förhoppningen är att skriften ska kunna tjäna som underlag och bidra till en fortsatt diskussion om biblioteksrummets utformning och betydelse.